

1 FAKULTA PŘÍRODOVĚDNĚ-HUMANITNÍ A PEDAGOGICKÁ

Katedra: Filosofie

Studijní program: Filosofie

**Studijní obor
(kombinace):** Filosofie humanitních věd

Rytmus ve výtvarném umění

Rhythm in Fine Art

Bakalářská práce: 10-FP-KFL-0026

Autor:

Barbora Kočová

Podpis:

.....

Adresa:

Mládeže 275 - Kamenná

407 01, Jílové

Vedoucí práce: prof. PhDr. Bohumil Nuska, CSc.

Konzultant:

Počet

stran	grafů	obrázků	tabulek	pramenů	příloh
51	0	4	0	24	0 + 1 CD

V Liberci dne: 22. 4. 2010

Katedra: filosofie

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(pro bakalářský studijní program)

Kandidát: **Barbora KOČOVÁ**
Adresa: **Mládeže 275 - Kamenná, Jílové, 407 01**
Obor (kombinace): **Filosofie humanitních věd**

Název BP: **Rytmus ve výtvarném umění**
Název BP v angličtině: **Rhythm in Fine Art**

Vedoucí práce: **Prof. PhDr. Bohumil Nuska, CSc.**
Konzultant:

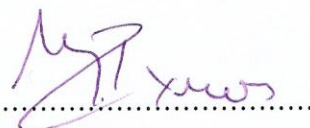
Termín odevzdání: **duben 2010**

Pozn. Podmínky pro zadání práce jsou k nahlédnutí na katedrách. Katedry rovněž formulují podrobnosti zadání. Zásady pro zpracování DP jsou k dispozici ve dvou verzích (stručné.resp. metodické pokyny) na katedrách a na Děkanátě Fakulty pedagogické TU v Liberci.

V Liberci dne 21. dubna 2009

.....
děkan

.....
vedoucí katedry

Převzal (diplomant): **BARBORA KOČOVÁ**
Datum: **29. 5. 2009**
Podpis: **Kočová**

Název BP:	Rytmus ve výtvarném umění
Vedoucí práce:	Prof. PhDr. Bohumil Nuska, CSc.
Cíl:	Třídění a systematika rytmu v architektuře, malířství, sochařství a užitém umění dle zadané metody.
Požadavky:	Izolovat a systematizovat rytmus ve výtvarném umění podle metody dané literaturou.
Metody:	Práce s odbornou literaturou – vyhledávání, systematizace, komparace, interpretace.
Literatura:	<ul style="list-style-type: none"> • PIJOAN, José. Dějiny umění 1-10. Praha: Knižní klub: Balios, 2000. • Soubor autorů. Horizonty vědění, sborník ze semináře. Liberec: Scholé filosofia, 1999. • Soubor autorů. Čas a doba, sborník ze semináře. Liberec: Scholé filosofia, 1999.

Prohlášení

Byla jsem seznámena s tím, že na mou bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č.121/2000 Sb. o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé bakalářské práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li bakalářskou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědoma povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně s použitím uvedených pramenů a literatury a na základě konzultací s vedoucím bakalářské práce.

V Liberci dne: 22. 4. 2010

Barbora Kočová

Poděkování

Chtěla bych poděkovat vedoucímu práce prof. PhDr. Bohumilovi Nuskovi, CSc. za velmi ochotný přístup na konzultačních schůzkách. Za poskytnutí potřebných informací, rad a připomínek k danému tématu. Největší poděkování však patří panu profesorovi za velmi zajímavé přednášky plné inspirujících poznatků, které mě podnítily ke zvolení tohoto tématu.

Dále bych ještě chtěla poděkovat svým rodičům, pí. Naděždě Kočové a p. Jiřímu Kočímu, za finanční, sociální a psychickou podporu, díky níž mi bylo umožněno studovat.

Anotace

Tématem bakalářské práce je rytmus ve výtvarném umění. Práce je zaměřena nejen na popis rytmu v architektuře, malířství, sochařství a užitém umění, ale vymezuje pojem rytmu jako takový. Stručně je zde rozepsána etymologie rytmu a symbolonika. Pozornost byla také věnována druhům umění a jejich systematizaci. Nebyl opomenut ani vývoj rytmu ve výtvarném umění, který byl spojen s vymezením pojmu ornament a jeho vlivem na výtvarnou sféru. Hlavním záměrem práce bylo představit rytmus jako důležitou součást výtvarného umění, kterému je potřeba věnovat stejnou pozornost jako rytmu v jiných oblastech lidského života.

Klíčová slova: Rytmus, Výtvarné umění, Architektura, Sochařství, Malířství, Užitě umění, Symbolonika, Ornament

The theme of this thesis is rhythm in fine art. The thesis focuses not only on description of rhythm in architecture, painting, sculpture and applied art, but also defines the notion rhythm in itself. The thesis briefly describes etymology of rhythm and symbolonika. Attention was paid also to kinds of art and its systematization. Left out wasn't the evolution of rhythm in fine art, which was attached to delimitation of notion ornament and its influence over the art sphere. Main aim of this work was to present rhythm as an important part of fine art, which deserved the same attention as rhythm in different areas of human life.

Key words: Rhythm, Fine art, Architecture, Sculpture, Painting, Applied art, Symbolonika, Ornament

Das Thema dieser Bakkalaureatusarbeit ist der Rhythmus der Arbeit in der bildenden Kunst. Die Arbeit konzentriert sich nicht nur auf die Beschreibung des Rhythmus in der Architektur, Malerei, Bildhauerei und der angewandten Kunst sondern begrenzt auch den Begriff des Rhythmus selbst. Kurz wurden hier die Etymologie und die Symbolen des Rhythmus beschrieben. Die Aufmerksamkeit wurde auch den Kunstarten und ihrer Systematisierung gewidmet. Es wurde auch nicht die Entwicklung des Rhythmus in der bildenden Kunst vergessen, die mit der Begriffsabgrenzung des Ornaments und mit ihrem Einfluss auf der Kunstsphäre verbunden wurde. Das Hauptziel dieser Arbeit wurde das Rhythmus als einen wichtigen Teil der bildenden Kunst vorzustellen, dem man dieselbe Aufmerksamkeit als dem Rhythmus in den anderen Bereichen des Menschenalters widmen sollte.

Die Schlüsselwörter: der Rhythmus, die bildende Kunst, die Architektur, die Bildhauerei, die Malerei, die angewandte Kunst, die Symbolen,

Obsah

1	Úvod	10
2	Rytmus	11
2.1	Rozdělení rytmů	13
2.1.1	Rytmy biologické	13
2.1.2	Rytmy estetické	13
2.1.3	Rytmy ve výtvarném umění	14
2.1.4	Vesmírné rytmy	15
2.1.5	Rytmus vnímaný sluchově	15
2.2	Etymologie rytmu	16
2.3	Symbolonika	17
3	Rytmus ve výtvarném umění	19
3.1	Výtvarné umění	19
3.1.1	Architektura	20
3.1.2	Sochařství	21
3.1.3	Malířství	23
3.1.4	Užité umění	24
3.2	Definice rytmu ve výtvarném umění	25
3.2.1	Základní linka jako nositel informace	27
3.3	Cyklus, dualita, kontrast, symetrie	28
3.4	Začátek znázornění rytmu	29
4	Ornament	32
4.1	Základní pojmy ornamentu	33
4.2	Rozdělení ornamentů	38
4.3	Ornament v umění	39
	Architektura	39
4.4	Užité umění	42

4.5	Sochařství	42
4.6	Malířství	43
4.7	Ukázka ornametů	43
4.8	Ornament a písmo	44
5	Rytmus ve výtvarném umění (kromě ornamentu).....	45
5.1	Rytmus v architektuře	46
5.2	Rytmus v soše.....	46
5.3	Rytmus v malířství	47
5.3.1	Rytmus v užitém umění.....	47
6	Závěr.....	48
7	Seznam použitých zkratk a symbolů	49
8	Seznam literatury a použitých zdrojů.....	50

Seznam vyobrazení

Obrázek 1 - Meandr	43
Obrázek 2 - Pletenec	43
Obrázek 3 - Palmeta	44
Obrázek 4 - Lilie	44

2 Úvod

Rytmus odedávna provázel lidský život. S každým z nás je spojen už od našeho prenatalního období, kdy slyšíme v děloze tlukot matčina srdce. Vše kolem nás je podmíněno rytmem, ať už je to příroda nebo lidská kultura. Rytmus se objevuje v lidských životech už od pravěku, dokazují to četné předhistorické výjevy v jeskyních a dochované artefakty s primitivními ornamenty. Je naší nedílnou součástí. Silně se také objevuje v umění, jak múzickém – hudba, literatura, tanec, divadlo tak nemúzickém, jako je výtvarné umění.

V této bakalářské práci bychom chtěli definovat pojem rytmus, uvést definice světových slovníků a vzájemně porovnat jejich pravdivost a výstižnost. Vysvětlíme si jeho členění v lidském životě. Zmíníme symboloniku a ukážeme si její důležitost a provázanost se samotným rytmem. Nahlédneme do etymologie rytmu, pro zmapování důrazu rytmu na lidský život a umění. Pro přehlednost práce nastiňujeme výtvarné umění, jako celek a blíže si uvádíme jeho čtyři části. Každou část – architekturu, užité umění, sochařství a malířství si systematizujeme, definujeme pro správné pochopení pojmů v další části práce.

V hlavní části se budeme zabývat samotným pojmem rytmus ve výtvarném umění, který si definujeme a izolujeme ho ze slovníků. Též zachytíme vývoj rytmu v pravěku a dále zmíníme jeho současný vývoj v oblasti umění. Postupně si rozebereme výskyt rytmu ve výtvarném umění a nastíníme jeho důležitost v něm. Uvedeme si příklady pro lepší přehlednost a pochopitelnost práce.

Definujeme si pojem ornament, který je grafickou symbolizací rytmu a velmi důležitou složkou v umění samotném. Zmíníme se o pojmech a vlastnostech, které jsou s ním spojené. Pro přehlednost si uvedeme kresby některých důležitých ornamentů, které se objevují v lidské kultuře.

Metoda práce vychází z požadavků, které jsou systematizovat rytmus ve výtvarném umění podle metody dané literaturou. Práce se opírá o odbornou literaturu, díky níž jsme mohli pojmy vyhledávat, systematizovat, interpretovat a dále s nimi pracovat. Práce chce zdůraznit důležitost rytmu v umělecké sféře, která je velmi často opomíjena. Také bychom chtěli upozornit na nedostatečné definování pojmu rytmus, který dostatečně neodpovídá jeho hodnotě pro náš evropský kulturní okruh.

3 Rytmus

Rytmus, toto slovo bychom dokázali všichni zařadit do správného kontextu, také bychom k němu dokázali přiřadit další slova, která s ním úzce souvisí a možná bychom se pokusili i o jeho definici. Troufáme si říci, že by těch definic bylo nespočet, právě proto, že slovo rytmus není zas až tak přesně definovatelný, slovníkově podchycený pojem. Mállokterí z nás by však řekli, že rytmus je naší součástí. S rytmem se denně setkáváme, aniž si to uvědomujeme, je obsažen v nás, je všude kam se podíváme, řídí se jím celý svět, řídíme se jím i my samotní.

Proč je to tedy tak těžce definovatelné slovo? Nahlédneme-li do naučných slovníků, ani jeden není schopen vyjádřit definici rytmu tak, aby byla stručná, jasná a zahrnovala všechny kategorie a podkategorie, kterých se pojem rytmus dotýká. Dokonce mnohé z nich neuvádí ani důležité kategorie, které by se vyskytovat pod pojmem měli, když už pojem rytmus členíme. Uvedeme pár definic ze slovníků, pro představu, jak se rytmus definuje.

„VI. tok, „rozčlenění doby, v které se děje něj. smysly, vnímatelný pohyb, v menší oddíly podle urč. snadno znatelného pořádku.“¹

„Členění určitého procesu na časově a obsahově stejné n. podobné, periodicky se opakující úseky.“²

„Pravidelné střídání fází nějakého děje.“³

„Časově uspořádaný pohyb. Galenos“⁴

Pojem rytmus je ve všech slovnících definován nepřesně, kdyby se definoval tak, abychom vystihli jeho základní podstatu, bylo by to velmi jednoduché avšak sdělení blíže nespecifikované. Tuto definici, která vystihla rytmus až na bazální úrovni je tato abstraktní definice.

¹ Masarykův slovník naučný, str. 341.

² Malá encyklopedie Universum, str. 268.

³ Slovník cizích slov, str. 298.

⁴ NUSKA, B. Co je rytmus, str. 24.

„Jedná se o ekvidistantně se opakující kvalitu (entitu), respektive střídající se rozdílné kvality (entity).“⁵.

Tato definice je strohá, avšak vystihuje podstatu samotného pojmu, kterým se zabývá symbolonika (v textu se o ní také zmíníme). Abstraktní definicí se sice nedotýkáme konkrétních rytmů, ale ty by pro definici byly příliš konkretizující, protože abstraktním pojmem jsme obsáhli podstatu každého z nich. Konkrétní rytmy si samozřejmě také přiblížíme, protože jsou součástí této práce. Podívejme se ještě blíže na samotnou definici, která zmiňuje slovní spojení „ekvidistantně se opakující“ znamená, cyklicky vracející se určitá kvalita, nebo se pravidelně opakující, střídající se s jinou kvalitou. Kvalita může být cokoliv, můžeme uvést nepřeborné množství př. opakujících se kvalit - tónů, refrénů, pohybů, úderů, dekorativních prvků, zářezů, ornamentálních systémů, slabik, obřadů, výkřiků, grafémů, slok, ale také cyklických pochodů, period, cyklů a mn. d. Důležité na definici je ta ekvidistance ta cykličnost, která tvoří podstatu rytmu, dotýká se naší bazální sféry, dokonce i sféry celého světa. S rytmem jsou silně spjaty i pojmy jako jsou dualita, kontrast, symetrie, níže si budeme specifikovat, kam je zařadit.

Rytmizace se projevuje jak v oblastech, které se týkají přírody, kterou jsme obklopeni, tak i v oblastech ryze lidských. Zasahuje do hmotné i nehmotné kultury. Můžeme se s ní setkat na dochovaných artefaktech z doby prehistorické tak i v našem 21. stol. Každá kultura, civilizace si rytmus nese s sebou, aniž by o tom přemýšlela, chová se ryze rytmicky. Už i pravěký člověk věděl, že pokud si v nerytmizované přírodě vytvoří něco podle svého vlastního řádu, ať už artefakt, který bude vyřezán a ozdoben jednoduchým ornamentem anebo si pro potěchu u ohně zabubnuje, bude mít lepší pocit, uspokojí své vnitřní biorytmus. Každému z nás v hrudi tepe srdce, každý jsme slyšeli, jak naší matce tepe srdce, když jsme byli v jejím lůně, každý z živých bytostí dýchá, můžeme chodit, běhat, pociťujeme čas, střídání dne a noci, ročních období, příliv a odliv, máme potřebu se obklopovat něčím uspořádaným, geometrickým, přehledným, symetrickým – rytmus a jeho derivace jsou v nás od samého začátku zakódovány, avšak málokdo z nás si to uvědomuje a bere to na vědomí.

⁵ NUSKA, B. Tvar jako derivace rytmu, str. 7.

3.1 Rozdělení rytmů

Jak jsme již dokázali, rytmus se objevuje v celém lidském životě a nejen tam, proto si musíme specifikovat, kterých oblastí se dotýká nejvíce. Nejcitelněji se nás dotýkají rytmy biologické, estetické (hudba, literatura, tanec aj.), vesmírné a rytmy ve výtvarném umění. Pro větší přehlednost si každý přiblížíme.

3.1.1 Rytmy biologické

Rytmy spojené se živými organismy se nazývají biorytmy a jsou spojené s procesy v živých organismech, které se opakují. Z opakujících se procesů se stávají cykly, kterých si všímá nejen věda biorytmika, ale i vědy jiné s ní spojené. Biorytmy můžeme rozdělit na vnitřní⁶ (endogenní, autonomní) a vnější (exogenní, indukované), které ovlivňují živý organismus. Jedny s ním pracují zevnitř a ty druhé ho ovlivňují tím, že mění prostředí a organismus na ty změny musí reagovat. Jako zástupce vnějších rytmů, které jsou v našem těle a jiných organismech, můžeme uvést třeba tlukot srdce, krevní oběh tělem - pulsace krve, periodu nádechu a výdechu, potřeby typu: periodizovaný spánek, potřeba jídla, pití, vyměšování se a u žen pravidelná menstruační perioda cca 28 dní. Endogenní rytmy, které ovlivňují naše tělo, jsou spíše cykly, které považujeme za přirozené, za přírodní, jako je střídání dne a noci, střídání se ročních období a vůbec různé periodizované změny počasí v návaznosti na klimatická pásma – to ovlivňuje jak faunu, tak floru v určitém pásmu, oběh Země kolem Slunce, fáze Měsíce a celkový jeho oběh okolo Země. Patří sem také cykly, které se střídají déle jak desítky let, jako období tepla a zimy a jiná, které jakožto živý organismus žijící na planetě určitou vymezenou dobu nebudeme nikdy schopni zachytit a rozpoznat.

3.1.2 Rytmy estetické

Dají se rozčlenit na rytmy musické, které se týkají hlavně hudby a literatury. Hudební rytmus a literární budeme raději uvádět citacemi, kde si můžeme všimnout, že každý slovník má své vlastní vyjádření těchto pojmů.

„Rytmus hudební - je jeden z aspektů časového řádu, který má hudba; řazení tónů délky. Rytmus se v hudbě zřídka uplatňuje sám, většinou v souhře s členěním skladby na takty s

⁶ Též i fyziologický.

přízvučnými dobami (metrum⁷, takt⁸). Spolu s melodií a harmonií je rytmus zákl. hudebním prvkem.“⁹

„Hudební rytmus je nejzákladnější prvek hudební (bicí nástroje, pochod massy). Jeho základem je míra („časová míra“), již se jako měrnou jednotkou měří časové vzdálenosti, jako měrnou jednotkou měří časové vzdálenosti mezi zvuky (tóny), neboť se až třetím zvukem (tónem) měříme první poměr, a nalezneme-li v něm urč. míru, máme vědomí rytmické jednotky, taktu. Opakováním, členěním a kombinacemi se rytmické prvky, takty „jednoduché“ skládají v takty „složené“, které tvoří věty, ty opět periody.“¹⁰

Rytmus v hudbě, je nejčastěji zmiňovaným rytmem vůbec. Každý z nás si ihned vybaví rytmickou hudbu, proto se nebudeme dále k hudbě vyjadřovat. Příruček o hudebním rytmu, bylo napsáno veliké množství. Uvést jsme si ho samozřejmě museli, protože je velmi důležitý.

Literární rytmus - prosodie, zvukové prvky, které záměrně uspořádáme tak, aby se pravidelně opakovali v každém verši, díky tomuto uspořádání rytmickou strukturu, ve které se vytváří metrický impuls. Opakování nám vytvoří již výše zmiňované metrum. Někdy u básní porušujeme dodržovanou rytmičnost, tím nám vznikají volné verše, ale díky nahrazení podobnou rytmičností celek zůstává estetický.¹¹

Tanec – je jedním z estetických prvků, který v sobě ukrývá rytmické uspořádání, spojuje se hlavně s hudbou, dále pak se zpěvem, poesíí, gesty a pohyby, které se také vyvinuly v divadelní umění. V tanci musíme umět sladit několik poloh, aby výsledný projev vypadal čistě, rytmicky a esteticky.

3.1.3 Rytmy ve výtvarném umění

Rytmus ve výtvarném umění – tento rytmus je hlavním tématem bakalářské práce, takže bude podrobněji rozepsán v následujících kapitolách. Jen bychom chtěli zdůraznit, že i přes

⁷ Schéma rytmického uspořádání verše.

⁸ Rytmický celek.

⁹ Malá encyklopedie Universum, str. 268.

¹⁰ Masarykův slovník naučný, str. 342.

¹¹ Volný verš.

jeho obrovský význam v lidské kultuře, ve které se vyskytuje všude kolem nás od dob, kdy člověk obýval jeskyně, tak nebyl uveden v převážné většině naučných¹² slovníků.

3.1.4 Vesmírné rytmy

Rytmus vesmírný, též kosmogonický¹³ - též není nikde zmíněn, ale cítíme potřebu ho uvést, už jen z důvodů, že se o něm vědělo na konci 6. století v Hérakleitově kosmologii, kde se vesmír spojuje s protiklady, což nám určuje určitý rytmus. Je spojován s kosmem. Tento rytmus je nedatovatelný, dovoluujeme si říci, že tu byl už v době, kdy se formovala naše planeta, je možné, že už při big bang¹⁴.

Podle symbolonické rytmologie rozlišujeme také rytmy podle našeho vnímání, můžeme je buď vidět, slyšet nebo vnímat hmatem. Rytmus symbolizovaný akusticky, vnímaný auditivně a symbolizovaný opticky a vnímaný vizuálně.

3.1.5 Rytmus vnímaný sluchově

Auditivní neboli sluchový se nedá zachytit, je tedy aktuální, můžeme ho zachytit právě teď, ale za chvíli to bude jiný tón, jiná harmonie. To co vnímáme, si můžeme pozdržet pouze v našem myšlení, ale není to na dlouho, nikdy už nemůžeme znovu slyšet ten samý tón. Se vznikem zaniká. Jako příklad si můžeme uvést převážnou část muzického umění - bubnování, tleskání, zpěv, mluvené řeči aj.

Opticky symbolizovaný rytmus, s tím je to s časem opačně, s vytvořením artefaktu, na kterém je graficky, či jinak zachycen rytmus se díky tomu rytmus zastavuje, konzervuje, ukládá, můžeme si kdykoliv „zastavený rytmus“ prohlédnout, přechíst, také ho můžeme v některých případech vnímat i hapticky, ne ale vždy. Tento opticky symbolizovaný rytmus můžeme vidět hlavně ve výtvarném umění, ve všech jeho částích od architektury až po užité umění jako př. můžeme uvést samotné architektonické prvky, ornament, písmo aj.

Existují pak také rytmizované pohyby, gesta, kdy se pojí **složka auditivní s vizuální**. Jako příklad můžeme uvést hlavně tanec, rytmizované kreace, divadelní

¹² Jediná výjimka je v Masarykově slovníku naučném a v Malé encyklopedii Universu, kde jsme ale objevili jen definici rytmu v architektuře. Nepodstatná zmínka se nachází i v Ottově naučném slovníku nové doby.

¹³ Kosmogonie – nauka o vzniku a vývoji kosmických těles, hvězdných soustav a celého vesmíru.

¹⁴ Big bang – velký třesk; hypotéza vzniku vesmíru

představení. Toto rozdělení se opírá hlavně o čas, který hraje nesmrtelnou roli v pojmu rytmus. O důležité složce, časovosti se ještě zmíníme. Díky této časovosti může být těchto symbolonických rytmologií větší množství, než jsme uvedli výše.

3.2 Etymologie rytmu

Již jsme obeznámeni, co pojem rytmus znamená, kde se vyskytuje a jak ho členíme, měli bychom se také podívat na to, kde slovo rytmus vzniklo a co to v prvopočátcích znamenalo. Samozřejmě musíme brát ohledy, že toto není práce, která se zabývá etymologickými kořeny a východisky pojmu rytmus, proto bude etymologie velice zkrácena pro naše účely. Slovo rytmus pochází z řeckého podstatného jména

„ho rhythmos značí, pořádek v souvislosti s tokem času, plynutím, ale též úměrnost, v určitém kontextu dokonce harmonii, takt a konečně obsahuje i prvky, které v podstatě odpovídají novodobému výměru pojmu a jej symbolizujícímu termínu „rytmus“. Další výčet významů řeckého ho rhythmos zahrnuje jak úhlednost a úměrnost, rozměrnost, tak i pravidelnost obecně, pravidelný pořádek, řád, organizovanost, uspořádání, rovněž tak i pravidelné plynutí hlasu, pohyb či proudění podle „taktu“, míru přízvuku v poesii určitý pravidelný rozměr, dále postup podle pravidelného řádu, konečně jakýkoliv „souměrný pohyb.“¹⁵

Myslíme si, že tento výčet je velmi vystihující a skoro obsahuje vše, co se o rytmu říci dá. Řekové byli dokonalí ve vyjadřování skutečnosti, díky nim máme velký slovní základ ve všech vědních odvětvích. Zamysleme se nad tím, co nám předurčilo původní sloveso *rheó*, *-ein*, jež znamená téci, plynouti.

Vidíme zde určité vyjádření toku, toku času, které se nám promítne jak v hudbě, tak poesii a také třeba ve výtvarném umění, které si zachovalo to samotné „proudění“ v znázornění linie - vlnovky. Toto souměrné proudění se pojí, jak již bylo výše řečeno s taktem, proporcí, harmonií, ale i kosmem, symetrií, také s opakováním, pravidelností a řádem. Je až překvapivé, jak toto řecké slovo vystihlo obsažnost, která se v dnešním slově rytmu skrývá. Musíme zde také upozornit na to, že rytmus zůstal skoro nepostihnut

¹⁵ NUSKA, B. Co je rytmus, str. 14.

jazykovými úpravami v celém evropském kulturním okruhu. Jak si toto slovo vydobylo svojí pozici v řadě evropských jazyků.

3.3 Symbolonika

Pro začátek chceme zdůraznit, že slovo symbolonika je neologismus¹⁶ a ve slovních se ještě hojně nevyskytuje. Je to věda, která se začala formovat na počátku sedmdesátých let minulého století, jako mezioborová disciplína inklinující spíše k estetice a k dějinám umění. Symbolonika se zabývá rytmem, a především tím, kde a jak se objevují v lidské tvorbě a kreativitě kvality, které jsou derivované rytmem, to znamená, že konkretizuje všechny místa výskytu rytmu, který nebyl přírodní, ale člověkem vytvořený a s jeho aktivitou spojený. „

Symbolon je obecné pojmenování pro reflexe rytmu v kreativitě člověka, že adjektivum „symbolonový“ se týká symbolonových jevů, zatímco „symbolonický“ se vztahuje k symbolonice, disciplíně studující symbolonovou problematiku.“¹⁷

Symbolonika má vytvořenou svojí strukturu, která se věnuje nejenom rytmu, ale jejím derivacím a základním prvkům, ke kterým můžeme rytmus vztahovat. Tato věda si už vypracovala některé odborné termíny, které si v této práci uvedeme a vysvětlíme pro lepší přehlednost dalšího textu.

Symbolonová kvalita – zvaná též symbolonové typóma, pod kterým si můžeme představit např. grafém. Symbolonové kvality se nevyskytují v své čisté podobě, ale jsou spíše zahaleny¹⁸ do eidolónu¹⁹. Eidolón se nejvíce vyskytuje ve výtvarném umění, můžeme ho vidět na příkladu kruhu, nebo kříže, které se přeneseně vyskytují na ornamentech třeba ve tvaru zkřížených kordů, anebo kruhového prstenu znázorněného v ornamentálních systémech. Eidolonáty vycházejí ze základních gémů.

¹⁶ Jaz. novotvar.

¹⁷ NUSKA, B. Synestézie z hlediska symboloniky, str. 201.

¹⁸ Je myšleno zahalení tzv. parablémou.

¹⁹ Eidolón – „obrazové roucho“.

Symbolonové typóma²⁰ se vztahujeme na tzv. **Gémy** – symbolonové typy, které tvoří provázanou, uspořádanou stukturu. Gémy jsou také vlastně nejabstraktnější možné definice rytmu, sémantické typy, což chápeme, protože základní gémy jsou symbolonové typy duality - kontrastu – symetrie, dále pak můžeme uvést i cyklus, který se přímo s rytmem váže, jak již bylo řečeno v předchozím textu. Z triády základních gém, generujeme další, které ale už stojí pomyslně pod hlavní trojicí, ale úzce s ní souvisí, dalo by se říci spolupracují. Jsou to např. inverze, identita, analogie, hierarchie, gradace, regres, relace, polárnost, abstrakce, reflexe, podobnost a mn. d.

Triádu hlavních gémů, můžeme rozpoznat v každé rytmizované struktuře. Můžeme tam poznat i cyklus, na kterém v rytmickém znázornění záleží. Cyklus velice dobře rozpoznáme jak v muzických uměních, tak i v umění výtvarném. Hůře se nám bude poznávat dualita, kontrast a symetrie v akusticky symbolizovaném rytmu, který je vnímaný auditivně, už jen pro jeho časovou nestálost. Museli bychom být dobří posluchači, abychom v hudbě rozpoznali třeba symetrii, v básni to jde zachytit lépe, zvláště když jí můžeme vnímat třeba i vizuálně. Nejlépe si tyto tři gémy přiblížíme, pokud je budeme vnímat zrakem a jejich symbolizace bude optická. Proto si necháme přiblížení duality – kontrastu – symetrie do části, kde se rozebírá rytmus ve výtvarném umění, nechceme tímto však popřít, že v jiné oblasti, se kterými se rytmus pojí se vůbec nevyskytují, právě naopak. Tyto gémy prostupují samotný pojem rytmus a jejich úloha hraje velkou roli.

Symbolonové druhy (symbolonogémy) jsou symbolonové kvality, které se dělí na symbolonové fenomény povahy duchovní (ergmata) a povahy hmotné (cheirómata). **Ergmata** jsou povahy nehmotné, takže se to vztahuje na jakoukoliv duchovní kulturu. Jsou to kvality, které nalezneme v matematice, logice, poezii, hudbě, jazyce aj. **Cheirómata** jsou pravým opakem, s nimiž se zaměřujeme na fenomény, které jsou hmotné povahy. Nejvíce se týkají výtvarného umění – kresby, malby, grafiky, sochařství, architektury, užitého umění, ale i oborů lidské kreativity např. písma.

²⁰ Typóma – raženka, tiskátko.

4 Rytmus ve výtvarném umění

Již jsme zmínili, že se na rytmus ve výtvarném umění lehce zapomnělo, definice v naučných slovnících chybí, když už je tam zmíněno heslo „rytmus – výtvarné umění“ je to spíše jen připomenutí, že i tam se rytmus projevuje. Chceme však apelovat, na to, že i když výtvarné umění nebylo prvotně zařazeno do múzických umění a není tam rytmus, tak zjevné, jako v ostatních oblastech (např. hudba, poesie). Víme zcela jistě, že svojí kvalitou dosahuje na stejnou úroveň jako je hudba, literatura, poesie, tanec a jiné oblasti, které s rytmem pojíme. Samotné derivace rytmu ve výtvarném umění však už zpracovány jsou, to nasvědčuje tomu, jak velice si neuvědomujeme, že se jich rytmus týká.

Od samého narození nás rytmus skrytý ve výtvarném umění obklopuje. Je samozřejmé, že to nikdo nevnímá, ale neměli bychom to opomíjet. Každý den se setkáme s rytmizovanými prvky výtvarného umění od ornamentu²¹ na kraji talíře (ze kterého snídáme), přes napsání poznámky do diáře, cestu do práce (rytmus je i zde, i když ne výtvarný) okolo krásných budov zdobených ornamenty a designů aut, které nás obklopují, až po dřevěnou zdobenou postel do které uleháme – jen příklad z běžného dne někoho z nás. Nemusíme se v něm zrovna všichni vidět, ale kdo nic v životě nenapsal, nenakreslil čáru a neprohlédl si historickou budovu. Všude kam se podíváme, vidíme zachycený rytmus, který je v čase „zmrazený“, připravený na to, až se k němu zase jednou vrátíme a znovu se na něj podíváme a uvědomíme si ten řád, symetrii, kontrast nebo jinou symbolonovou hodnotu, kterou v sobě ukrývá. Ten, kdo si to uvědomovat ani nechce, bohužel nevyloučí, že i on je jeho každodenní součástí. My ostatní, ať v něm vidíme jen tu krásu, kterou nám dává řád, geometrie a rytmizace všeho kolem i v nás.

4.1 Výtvarné umění

Přiblížili jsme si už pojem rytmus, měli bychom si také přiblížit samotné výtvarné umění. Výtvarné umění je hmotné povahy, jeho výsledek je vždy artefaktem.²² Je to předcivilizační kulturní fenomén. Dělíme ho do čtyř kategorií: architektura, sochařství,

²¹ Ornament – (z lat. Ornamentum = ozdoba) plošná nebo plastická ozdoba vytvořená geometrickými, rostlinnými nebo figurativními motivy, jejich rytmickým opakováním, takže můžeme vytvářet v mnoha případech nekonečné řady.

²² Hmotný důkaz lidské tvorby.

malířství a užité umění. Každé z nich se od sebe liší, přesto jsou všechny vzájemně propojené. Žádné bychom neměli povyšovat na druhé, protože spolu velice korelují.

Výtvarné umění vzniká na počátcích našeho lidství, je to velmi starý předcivilizační jev, kdy pravěcí lidé měli potřebu znázornit lov²³, vyřezat do kosti mamuta nebo si vyrobit šperk. Víme, že nástěnné malby v jeskyních měli mít funkci magickou, aby se vydařil lov. Domníváme se, že některé umělecké projevy²⁴ byly dělány ze strachu před velkými tmavými prostory. Už v té době člověk cítil, že se musí obklopit něčím krásným, estetickým. Dalším mezníkem v chápání výtvarného umění je podle nás antika. Ač dala velice dobrý základ pro výtvarné umění vůbec, nepovažovala jej za dar od Múz. Výtvarné umění se řadilo k techné – vzručnost, dovednost. Bylo chápáno jako řemeslná výroba, kterou provádí člověk. Ve středověku bylo výtvarné umění spjato ještě více s řemesly, kde se dokonce situovaly cechy, které byly placeny za výrobu uměleckých artefaktů. Výtvarné umění bylo zařazeno do mechanických umění. Zadavatelem děl byla většinou církev a tudíž i jejich korektorem. Umění se velice prolínalo s náboženstvím a bylo z velké části využito pro jeho propagaci. Velká změna přichází až s renesancí, ve které se výtvarné umění velice zvedá. Už ho nepodporuje jenom církev, ale i šlechta, měšťané a jiní mecenáši výtvarného umění. Z umění se stává samostatná oblast lidské tvořivosti, což nám přetrvalo i do dnešního 21. stol.

4.1.1 Architektura

Architektura znamená stavitelství a je to jeden z vedoucích oborů, který vychází z uměleckých principů a zásad určitého slohu. Je to stavební umění, které rozdělujeme na různé druhy podle funkce, materiálu a typu. Architektura nám dává obrovský postoj pro rozvoj ostatních uměleckých disciplín, hlavně sochařství a malířství, též samozřejmě i uměleckého řemesla. Zákl. funkcí zůstává i v dnešní době funkce užitková účelová, ale v neposlední řadě i funkce estetická. Vytvářejí se domy, muzea, továrny a mnohé další, aby byly používány, takže užitková funkce je jedna z nejdůležitějších. Víme, že se nestaví jen samostatné objekty, ale v dnešní době se vytváří celé urbanistické sítě měst, sídlišť.

²³ Pravěcí lidé věřili, že když šaman či náčelník provede rituál, při kterém znázorní zvíře, jeho samotný lov, nebo lovce účastníci se lovu, tak se lov vydaří. První jeskynní malby měly zcela magický průběh a byly spojené s rituálem.

²⁴ Makarónské kresby

Architektura v dnešní době zahrnuje nejenom architekturu domů, měst ale také architekturu interiérů nebo tako krajiny.

Jak již bylo řečeno, druhy architektury rozlišuje podle funkce a ta je dělí na náboženské a světské. Náboženské stavby, neboli sakrální či církevní slouží církvi a jako příklad můžeme uvést, třeba kostel, klášter, morový sloup, loretu, boží muka a mn. d. Stavby světské slouží lidem, které dále dělíme podle jejich funkce na obytné, hospodářské, veřejné či reprezentační, průmyslové, užitkové a obranné. Jsou to všechny stavby kromě sakrálních - od domu, stodoly, knihovny, letiště, továrny, po opevnění.

Dále je také dělíme na to, z jakého jsou materiálu. Nejstarší stavby se vyráběly ze dřeva, kamene, slámy, hlíny, cihly dále se pak v mladší době začalo přidávat sklo, kov, beton a umělé hmoty.

Podle typu architekturu dělíme na stavby podélní, které jsou např. Jednolodí, trojlodí, peripteros.²⁵ a stavby centrální, které mají půdorys kruhu, čtverce, kříže, mnohoúhelníku aj.

Na architektuře si všímáme také její estetické funkce, na které záleží vyváženost stavby, konstrukce, poměru stavební hmoty a architektonickými články, slohu, to vše nám vytváří za stavby určitý dojem, kterým na nás a naše okolí působí.

4.1.2 Sochařství

Sochařství je nedílnou součástí architektury, která jí dokáže velice dobře využít. Už od starověku se s architekturou prolínalo, stavby měli vždy bohatou sochařskou výzdobu, v některých slozích je to více než očividné např. baroko²⁶. Je to druh figurálního výtvarného umění, které zobrazuje svoje díla trojrozměrně, díky tomuto rysu se velmi hodí k architektuře, protože je to spojuje. Má také i spojnici s malířstvím, kdy nižší reliéf²⁷ se spíše podobá malbě než sochařství. Sochařství dělíme podle techniky, materiálu, druhu a funkce.

²⁵ Peripteros – typ antického chrámu, jehož cella je obklopena sloupořadím na všech stranách. Jsou-li postranní sloupy nahrazeny polosloupy přisazenými ke zdi celly, běží o variantu zvanou pseudoperipteros.

²⁶ Baroko – umělecký sloh 17. a 18. stol.

²⁷ Reliéf – plošné výtvarné dílo, dosahující iluze prostorovosti a objemovosti. Nepatrně vystupující se nazývá basreliéf př. hodně plochý reliéf.

Sochy dle technika dělíme na skulptury a plastiky. Skulptura vzniká, když odebíráme hmotu, je jedno jestli ze dřeva anebo z kamene, sochu musíme z určité hmoty vytesat, vyřezat, musíme jí „osvobodit“ ven z materiálu. Oproti plastice si musíme dávat pozor, protože lze jen ubírat a ne už přidávat, každý krok musí být promyšlený při tvorbě takového díla. Zatímco plastika je pravý opak, sochu musíme vymodelovat, vytvarovat z daného materiálu, vzniká tak přidáváním a tvarováním hmoty, nic se neubírá. Na plastiku musíme používat „živější“ materiál např. hlínu, vosk, sádku.

Materiály, za kterých se plastiky a skulptury vyrábí, jsou díky dnešní velké materiálové škále opravdu pestré. Můžeme použít dřevo, kámen, hlínu, vosk, sádku, umělou hmotu, pryskyřici, cement aj.

Sochařství oplývá i rozličnými pojetími, které můžeme třeba vidět na družích, můžeme mít sochy monumentální anebo také drobnější či intimní. K výrobě sochy můžeme použít několik technik, samozřejmě podle druhu materiálu – kamenictví, řezbářství, modelování, kovolitectví, kovotepectví, keramika, glyptika²⁸, medailérství, štukatérství, kašírování aj.

V sochařství také používáme mnoho rozličných námětů od světských přes sakrální a ornamenty. Ornamenty se budeme zabývat ve zvláštní kapitole, vypíšeme si zde některé náměty, které se nejvíce dotýkají sochařství – alegorie, lidopisný žánr, akt a portrét. Na sochařství si všímáme, jak na nás působí její vzhled, jestli je socha pro jeden nebo více pohledů a jestli její kompozice odpovídá jejímu celku, jak je zpracovaná, jak je rozložený její objem, jestli je polychromovaná²⁹ a mnoho dalších aspektů působí na naše estetické cítění a vnímání.

²⁸ Glyptika – umění řezu do drahých kamenů, prastará umělecká technika známá již v mezopotámské a egejské kultuře (pečetní válečky zpracované, způsobem intaglio), byla rozvinuta k nejvyšší dokonalosti v antice, zvláště v době helénistické a římské (gemmy z přírodně vrstveného onyxu). V renesanci umění glyptiky ožilo a stalo se předmětem sběratelství. 19. stol. se spokojilo portrétními kamejemi řezanými v mušli apod.

²⁹ Polychromie – pestré zbarvení architektonického nebo plastického díla, zaměřené k zesílení jeho dekorativního, realistického či výrazového účinku, popř. také symbolického významu.

4.1.3 Malířství

Malířství právem můžeme pokládat za jedno z nejstarších výtvarných umění vůbec, dokonce je starší než architektura. Svědčí o tom rozsáhlé jeskynní malby, které jsou nacházeny po celém světě. Též nejstarší architektonické stavby jsou vyzdobeny nástěnnými malbami. Malířství má velmi blízko k sochařství díky reliéfu, který jsme již zmiňovali výše. Díky svému plošnému ztvárnění si můžeme v malbě dovolit o mnoho více, než v jiných výtvarných oblastech. Toto umění dělíme podle ztvárněných námětů (žánrů), použitých technik, materiálu, též z hlediska pojetí a funkce.

Funkci rozdělíme jednoduše, podle toho, na co se daný artefakt používá, z toho pak lehce odvodíme druhy. Monumentální malba se používá v architektuře a je to nástěnná malba – sgrafito³⁰, mozaika, freska³¹. Závěsný obraz se vyskytuje v malířství a je to desková malba na dřevěnou desku nebo plátno. Malba na skle je sklomalba a nakonec je tu iluminace nebo ilustrace v knize, takže knižní malba.

Žánrů máme nepřeberné množství, jsou tu malby magické, náboženské, mytologické, historické, podobizny-portréty, krajinomalba, zátiší, venkovské žánry, měšťanské, lidové a pak tu je i abstrakce, dekorativní a ornamentální malba. Z hlediska pojetí můžeme rozlišovat na malbu monumentální, figurativní, kabinetní.³²

Technik používaných v tomto oboru je mnoho také podle materiálu, kterých je nepřeberné množství, pro představu třeba: fresko, mozaika, malba na skle, tempera, kvaš, olej, akvarel, pastel, enkaustika³³ a mn.d.

Estetičnost malířských děl musíme vyjít z mnoha aspektů, které nám udávají celou harmoničnost či disharmoničnost díla pro představu:

³⁰ Sgrafito – (z ital.), rýsovaná malba, figurální a ornamentální výzdoba vnějšku, výjimečně i vnitřku architektury, škrábání v omítce, častá zejm. v renesanci a neorenesanci.

³¹ Freska – (z ital. al fresco), nástěnná malba, provedená do mokré omítky barvami, které se nemění vápnem. Malba se spojí po uschnutí pevně s omítkou, je světlá a svítivá zásluhou uhličitanu vápenatého, který vystoupí na povrch.

³² Kabinet – nevelký, často náročně dekorovaný prostor v renesančním paláci.

³³ Enkaustika – (z řeč.) malba enkaustikou, malířská technika starořeckého antického původu, při níž se užívalo barviv třených se zvlášť připraveným voskem. Po dokončení se tato vosková malba horkem spojovala a vpalovala do podkladu.

„Při estetickém pojmání malířských děl vyjdeme od celkové obrazové kompozice (lineární, světelné, barevné) a snažíme se pochopit, které malíř. prostředky (linie, valér, kolorit) mají vyjádřit umělecký záměr...u barvy přitom rozeznáváme tintu (čistý barevný tón), světlost čili valér (odstín, světelnou hodnotu barvy) a sytost. Obrazové světlo rozlišujeme přírodní (sluneční, měsíční), umělé (oheň, pochodeň, svíčka), nadpřirozené či sakrální (svatozář) a umělecké (výraz umělcovy představivosti – imaginace).“³⁴

Kresba a grafika patří do malířství, ale shledáváme je lehce odlišnými. Grafika se rozvíjí od vynalezení knihtisku³⁵ a dělíme jí na 3 typy, podle jejího tisku - tisk z výšky, hloubky a plochy. Tisk z výšky je dřevořez, dřevoryt, linoryt apod. Zástupci tisku z hloubky jsou techniky, jako jsou lept, rytina, akvatinta, mezzotinta, suchá jehla apod. Tisk z plochy můžeme uvést tisk z kamene – litografii a sítotisk. Kresba se zobrazuje pomocí čar nebo bodů, které se v určitých částech dějin staly dokonalé – renesance, Leonardo da Vinci. Kreslit můžeme tužkou, perem, rudkou, křídou aj. U kresby a grafiky je důležitá linie a její síla, duktus³⁶, dynamika a rytmus.

4.1.4 Užité umění

Nejvíce rozsáhlým oborem je užité umění, které je zaměřené na objekty, které užíváme. Přerůstá do sféry hmotné kultury a doplňuje, jak architektonické prostory, tak se na něm odráží tvarově také sochařství, námětově malířství a grafika. Můžeme ho členit podle několika hledisek a to od jeho vývoje, přes funkčnost až po použitý materiál.

Typy užitého umění se dělí podle jeho vývoje na umělecká řemesla, manufakturní výrobu a umělecký průmysl. Důležitou roli hrají funkce užitého umění, protože užité umění se právě vyznačuje svojí funkčností a ne jen zdobností a estetičností. Funkce, tedy obory, které spadají pod užité umění jsou: truhlářství, řezbářství, zámečnictví, čalounictví, krajkářství, vázání koberců, zvonařství, zlatnictví, loutkářství, výroba keramiky, porcelánu, užitá grafika a mn.d.

³⁴ MRÁZ, B. Dějiny výtvarné kultury. 1., str. 11.

³⁵ Knihotisk – technika tisku knih aj. textů. První pokusy v Evropě představují tzv. deskotisky ve 14. stol., blokové knihy; řešení přinesl teprve způsob sázení stránek knihy z jednotlivých kovových liter, objevený v polovině 15. stol. J. Gutenbergem v Mohuči.

³⁶ Duktus – (lat.) sklon a charakter psaného a tištěného písma; ve formálním rozboru uměleckého díla také vedení štětce a dláta, ale i kompozičních linií, zejména směr a ráz drapérie, uspořádání volného roucha.

Materiál používaný v těchto oborech může být jak organický, tak anorganický. Organické látky mohou být dřevo, papír, kost, vlna, kůže, textilní vlákna a anorganické mohou být hlíny, minerály, kovy, porcelán, sklo aj.

Ve středověku bylo všechno umění užité, více patřilo k denním potřebám člověka, proto se také všechny artefakty zkrášlovali. Moderní doba začala předměty vyrábět v továrnách, díky tomu ztratili předměty svojí uměleckou hodnotu. Velký příklon k užitému umění má na svědomí secese, která vrátila předmětům denní potřeby umělecký ráz, ať už se jedná o plakáty, známky anebo písmo.

Neměli bychom také zapomenout zmínit ještě poslední podčlánek užitého umění, který se týká každého z nás a tím je užitá grafika. Užitá grafika je v dnešní době všude kolem nás. Podíváme-li se do knih, na plakáty, letáky, na bankovky, cenné papíry, ale také na společenské hry, návody, známky a jiné věci každodenní potřeby, uvidíme na nich typografii a užitou grafiku. Její funkce spojuje hned dva světy najednou a tím je komunikace a funkce umělecká. Propagační grafika, filmová a televizní grafika, knižní grafika, grafika tiskovin, novin, časopisů, plakátů, grafický design, to vše nás dnes více než kdy jindy obklopuje a působí na nás nejenom ztvárněním, nápaditostí písma a obrazu, ale také svojí informační hodnotou a vkusem či nevкусem komunikovat s divákem.

4.2 Definice rytmu ve výtvarném umění

V naučných slovnících jsme našli velmi chabé odkazy, na to, co se opravdu skrývá pod rytmem ve výtvarném umění, pro představu si jich pár uvedeme:

„Ve výtvarných uměních je rytmem ovládán celý ornament, v mod. architektuře profilace a členění nejen průčelí, ale i celých skupinových budov.“³⁷

„V oblasti duševní bývá vnímání i tvoření rytmů spojeno s libými city a je jedním z psychologických prvků umění.“³⁸

³⁷Masarykův slovník naučný, str. 342.

³⁸Ottův slovník naučný nové doby, str. 947.

Dále pak už tu máme jen slovní Univerzu, který myslel aspoň a ne rytmus v architektuře:

“Rytmus v architektuře, pravidelné střídání rozdílných arch. článků (sloupů, pilířů) n. Opakování jednotl. motivů (např. ve skladbě průčelí) většinou při dodržení stanoveného rytmu; patří k zákl. prostředkům arch. tvorby.”³⁹

Musíme se tedy spokojit aspoň s tím, že slovníky výtvarného umění ho neopomíjejí.

„Rytmus (z řeč.), formální složka výstavby díla, ve výtvarném umění řazené opakování alespoň dvou prvků n. skupin prvků na ploše n. v prostoru, jímž je do díla vnášen požadovaný řád. V architektuře rytmus bývá určen zásadou symetrie i harmonie a kontrastu.”⁴⁰ Rytmus (řeč.)-pravidelné střídání určitého prvku; v ornamentu tím vzniká raport⁴¹; v architektuře se vytváří rytmus pravidelným střídáním architektonických článků (např. arkády v bazilice), opakováním jednotlivých motivů v kompozici průčelí nebo ve skladbě hmot; v malbě např. rozvržením lineárních či barevných prvků.”⁴²

Vnímáme rozdíl, který jsme již v začátku práce nastínili. Běžný naučný slovník nám dá nepatrnou informaci. Výtvarný slovník s heslem rytmus pracuje, zná ho a dokáže ho použít. Není tedy moc logické, když výtvarný slovník definici má, proč není též i ve slovníku naučném hned pod rytmy muzického typu zařazen i rytmus ve výtvarném umění. Je zcela jasné, že je důležitou součástí „rodiny“ rytmů. Setkáváme se s ním denně a v mnoha slovnících o něm není ani zmínka.

Rytmus se v umění vyskytoval od samého začátku. Byli to právě, pravěcí lidé – hlavně šamani, první řemeslníci – kováři, keramici, tkalci a jiní, kteří aniž by věděli, že rytmus používají, instinktivně začali zdobit své předměty denní potřeby, při vyřezávání svých šperků, holí a oštěpů zaznamenávali rytmus a obklopovali se prvními lineárně-geometrickými ornamenty. Publikací o rytmu ve výtvarném umění není mnoho, ale každý malíř, sochař, architekt a umělecký řemeslník o něm ví tolik, že by mohlo být sepsáno

³⁹ Malá encyklopedie Universum, 268.

⁴⁰ BLAŽÍČEK, O. J. – KROPÁČEK, J. Slovník pojmů z dějin umění, str. 182.

⁴¹ Raport (fr.) – výtvarný vzor (tkaný nebo tištěný) opakující se tak, že lze na něj na kterékoliv straně navázat bez přerušení dessin.

⁴² TROJAN, R. – MRÁZ, B. Malý slovník výtvarného umění, str. 170.

několik knih. Podvědomě ho cítíme všichni. Je to náš bazální prvek. Byl to už i v době předcivilizační, v době paleolitické. Rytmus je zvláště uložený, fixovaný v hmotných předmětech naší lidské kultury a tím nám dává vhled do minulosti, pravěkého, archaického, antického, středověkého a moderního člověka. Dává nám poznat, že kdyby nebylo grafického znázornění rytmu, tak by si naše kultura nenesla s sebou tolik památek, jako má teď díky architektuře, ornamentu, písmu atd.

Jak jsme již výše uvedli, rytmy dělíme na symbolizované opticky a akusticky vnímané vizuálně a auditivně. Znázorněné rytmy v uměleckých technikách vždy percipované vizuálně. Díky optické symbolizaci můžeme vidět ekvidistantně se opakující kvalitu, která se střídá s jinou v určitém vizuálně vnímaného artefaktu. Může se jednat jak o sloupovou řadu, kdy jeden sloup je stejně daleko od jiného a vytváří tedy rytmizovaný architektonický prvek anebo látku, která je potištěná ornamentálními systémy např. meandry. Výtvarné umění nám nabízí ještě jednu zvláštnost, které akusticky symbolizované umění nemůže uskutečnit a to je vnímání určitých prvků hmotné kultury, které jsou rytmizované také hapticky (slepý člověk může hmatem rozpoznat na vyřezávané truhle ornament, kterým je orámována), může si uvědomit i hmatem tu časovou stálost, která nám byla dáma výtvarným uchopením rytmu.

4.2.1 Základní linka jako nositel informace

Jednoduchá, ekvidistantně se opakující linka může narůst až do bohatě zdobených ornamentů, které vypadají, že už s rytmem a jeho derivacemi nemají nic společného. Ovšem, víme, že i tak mají základní vlastnost a to je periodicitu zobrazení, časovou posloupnost, která se v určitých časových úsecích opakuje a harmonizuje díky symetrii, kontrastu a dualitě.

„Percepce rytmu symbolizovaného „opticky“ v různých grafických a ornamentálních a plošných nebo i trojrozměrných systémech, kdy percipient vnímá nejprve základní rytmickou linku, na příklad ornamentu, jíž podřizuje percepci případných podružných, „pobočných“ či podřízených rytmických linek, s nimiž se setkáváme ve složitých ornamentálních systémech plošných desénů nebo ornamentálních pásů.“⁴³

⁴³ NUSKA, B. Tvar jako derivace rytmu, str. 15.

Tato citace nám dokazuje, že i složité, mnohdy velice náročné ornamenty nám ve své podstatě nesou stejné poselství jako vlnovka nebo klikatka. I přes zdobnost je v tom stále ta základní, bazální podstata rytmu.

Kouzlo výtvarného zpracování rytmu nám dává i to, že ať už je symbolizace rytmu ve výtvarných dílech zachycena v ploše nebo prostoru, vždy jí můžeme číst. Dokonce jí čteme vždy postupně, jak již nám sám rytmus evokuje, čteme jí díky časové posloupnosti od určitého důležitého bodu až k méně důležitým. Toto hierarchické rozvržení při vizuálním čtení nám pak vytváří celistvý náhled na dílo. Nikdo si nedokáže představit, že by v prvotním poslechu v půlce hudebního záznamu vyznačil nejkrásnější část hudebního díla, hraného orchestrem, když neslyšel ještě poslední část skladby, zvuk vzniká a zaniká. Tak je to i s recitovanou básní, pokud jí nevidíme před sebou zaznamenanou písemně, to samé se děje i s tancem. Výtvarné dílo při jednom pohledu ihned přečteme, vidíme na první pohled jeho nejdůležitější linku, která nás vede, po celém díle, která dílo zvýrazní, podtrhne, ať to je výraz v obličeji sochy, nádherné ostění katedrály, výrazně zdobená karafa anebo geometricko-lineární abstraktní obraz. Při jednom pohledu jsme schopni zachytit vše a díky vizuálnímu znázornění jsme si schopni podržet či dokonce při každém opakovaném pohledu připomenout či oživit náš názor na dílo a jeho a celkovou hodnotu pro nás. Díky tomuto zastavení „umělecké hodnoty“ v čase (pozastavení rytmu v lidském artefaktu) jsme poznali, že lidé, kteří tu žili před několika desítkami let nám měli co sdělit. Byly v podstatě stejní, báli se tmy, měli své potřeby, srdce jim tepalo stejně, jako tepe nám a rytmus cítili též stejně, jako my. Za tisíce let se rytmus nijak nezměnil (stále plyne)! Ve výtvarném umění je zachycen v nezměněné formě už tisíce let. Zachycen může být v dnešní době více prostředky než dříve, ale jeho podstata a vypovídající hodnota zůstávají stejné.

4.3 Cyklus, dualita, kontrast, symetrie

S rytmem jsou pevně spjaty i jiné hodnoty, symbolonové typy – gémy a to hlavně cyklus a dualita – kontrast - symetrie⁴⁴.

⁴⁴ Symetrie (řeč. Symetria – soulad, souměrnost), původně obecný, harmonický vztah částí mezi sebou a k celku, později vztah částí souměrných vůči středu tohoto celku; střed je tvořen symetrickou osou, symetrickou rovinou a symetrickým bodem.

Cyklus je v samotném rytmu obsažený, už jen v definici rytmu máme slovní spojení „ekvidistantně se opakující“ což znamená zachovávající konstantní vzdálenost, která se opakuje. Jakmile se něco opakuje, je to cyklické⁴⁵ a tím pádem vzniká cyklus⁴⁶. Eidolónem cyklu je kruh \bigcirc , který můžeme v ornamentech i v jiných výtvarných dílech vidět v přeneseném smyslu kol \odot , sluncí \odot , prstenců, stočených hadů, mandal ॐ a jiných kruhových znázornění. Kruh samotný se vyskytuje v řadě ornamentů, v různých prastarých kulturách a jeho deriváty se vyskytují jako ornamenty nesoucí zdobný prvek po celém světě.

Další gémy a to shrňme pod jeden pojem a to jsou tři derivace z rytmu v jiných zpodobněních, které jsou tvořeny **dualitou – kontrastem – symetrií**. Dualita je dvojdomost. Kontrastem nazýváme prvky, které stojí proti sobě, jsou zcela opačné, ale zároveň se doplňují. Symetrie je souměrnost, její eurytmie⁴⁷ je založena na stejné vzdálenosti bodů, linií a tvarů od jedné osy, díky tomu vzniká také i harmonie. Shrňme-li si tyto poznatky: naše triáda se tedy týká dvojího znázornění, které stojí proti sobě a je stejně daleko od jedné osy (nebo více pomyslných os) a díky tomuto souladu nám dílo, které je spojením těchto tří typů přijde jako harmonické a urytmické.

Eidolónem triády je kříž, je jedno, jak je znázorněn, ale tento protikladný grafém, který vznikne v sobě, nese jedinou hodnotu a to hodnotu rytmu. Pokud spojíme kříž X s cyklem, který bude znázorněn jako \bigcirc , tak nám vznikne $\text{X}\bigcirc\text{X}\bigcirc\text{X}\bigcirc\text{X}\bigcirc$ jednoduchý, leč výstižný grafický záznam rytmu, nebo též jednoduchý ornamentální systém. Pokud někdo do této doby pochyboval o tom, že cyklus společně s triádou gémy se nemůžou patřit do rytmu samotného, tak názorná grafémová řada to spolehlivě vyvrátila.

4.4 Začátek znázornění rytmu

Podíváme se na začátek znázornění rytmu ve výtvarném umění pro evropský kulturní okruh. Nejstarší dochované prvky hmotné kultury, první primitivní zobrazení ornamentálních prvků se datují do mladšího paleolitu (od 40 000 – 10 000 př. Kr.). V tomto období začaly vznikat první abstraktní umělecké projevy – geometrizace. Můžeme

⁴⁵ Cyklické - kruhové, pravidelně se opakující, periodický.

⁴⁶ Cyklus - oběh, pravidelně se opakující řada změn, období, etap.

⁴⁷ Eurytmie (řec.), soulad, souzvuk částí a celku uměleckého díla, jeho vnitřní vyváženost.

v nich hledat počátky nefigurativního umění. Shledáváme též, že první ornamenty mohou být jak malířského charakteru, tak i řezbářského dále pak byla zdobena keramika, poté i drobné fetiše, které náležejí k sochařství. V pravěku se nám neobjevuje žádný architektonický prvek.

„Svým výskytem velice rané, byť patrně o něco mladší, jsou i nejjednodušší dochované ornamentální „pásky“ na různých pravěkých artefaktech, a sice ornamentální pásky kontinuální, indiskrétní, jako např. vlnovka, a pásky anebo řady diskontinuální, diskrétní, jako např. řada čar, vrypů, bodů, záseků atp., jež sloužily jako optická symbolizace rytmu.“⁴⁸

Od 30. tis. máme doklady čisté abstrakce, které jsou tvořené hlavně liniemi. Lovci mamutů⁴⁹ zanechali mnoho abstraktních ornamentů, které vyryli do kostí z mamutoviny. Tito pravěcí umělci se postupem času vypracovali na několik ornamentů, kterými zdobili náramky vyrobené z mamutích klů. Z prvního jednoduchého záznamu rytmu vyrytím rovnoběžných zářezů ////////////// až přes tvar šipky <<<< a kosočtverce ◇◇◇◇ a písmeno XXXX, se různými kombinacemi vytvořila klikatka⁵⁰ vvvv ^^^^ a z té díky posunu náramků na ruce vznikl nový geometrický tvar, který spíše přiřazujeme pod řecký typ ornamentu a tím byl velice jednoduchý meandr . Od 15. tis. se už z realistického zobrazování vyvíjely postupnou deformací přírodních motivů další geometrické tvary např. z kreseb hadů zjednodušené spirály @. Tato geometrizace nás vede k tomu, že tu jde o první a zároveň nejabstraktnější formy ornamentálních systémů, které jsou grafickým záznamem rytmu, protože ornament je rytmizovaný dekor. Řady věcí jako jsou třeba ornamenty, nebo obrazy na nejrůznějších kůžích, kůrách, kostech či klech, na skalách i keramice se našli v jak u nás v Dolních Věstonicích v jeskyni Pekárka, tak i v jeskyních ve Francii – Lascaux, Rouffignac, Pech-Merle, Les Trois Frères, Font de Gaume, Le Tuc d'Audoubert a ve Španělsku Altamira. Lineární zářezy se také vyskytovaly na soškách a fetiších, které prý můžeme datovat do stejného období, jako začátek čisté lineární

⁴⁸ NUSKA, B. Tvar jako derivace rytmu, str. 16.

⁴⁹ Lovci mamutů, kteří obývali dříve dnešní naleziště Mizeň na Ukrajině.

⁵⁰ Klikatka, zalamovaná vlnovka, cikcak, také pilový vzor, základní motiv v geometrického, abstraktního ornamentu, zvláště příznačný pro vlysy románské architektury.

abstrakce. Znázorňovali se buď zoomorfní náměty nebo ženské postavy se zdůrazněnými pohlavními znaky⁵¹.

Ornamenty můžeme také vidět na keramice, která se stala hlavním uměleckým druhem neolitu. První keramika se zdobila otisky vlastních prstů výrobce, dále se pak zdobila otisky kostí – lopatek a hřebenů a také lastur, dále se pak zdobila jen tečkování – vypichovaná keramika. Výzdoba nejdříve pokrývala celou nádobu, poté se až řadila do pravidelných pásů. Výzdoba se zdokonalovala (3. tis.), začíná být promyšlenější, můžeme vidět pásy čtverečků, kosočtverečků, zubů, geometrické klikatky a přerušované čáry, soustředěné čtverce a kružnice. Dále se pak začala ke geometrické abstrakci připojovat figurativní stylizovaná zoomorfní ornamentika. Později, už v době zemědělství se začaly objevovat spirály (voluty), které se postupně rozšířili po celé Euroasii, spirálový a rytý lineární ornament byl řazen do pásů a do vlnovek⁵², které se začali časem objevovat kdekoliv. Byl využit hlavně v době bronzové.

Shruly jsme vám začátky jak malířství, sochařství tak i užitého umění. Architektura, která by byla rytmizovaná, nebo zdobená ornamenty, vlysy, reliéfy se vyskytuje až v období Staré říše v Egyptě (3.tis. - 2.tis.), kdy se začala objevovat monumentální architektura, která byla zdobená, jak reliéfy, tak i sochou vázanou na architekturu.

Již jsme zde nastínili začátky rytmu ve výtvarném umění, odhalili jeho základní gémy, seznámili se s eidolónem, vizualizací a optickou symbolizací, ale pořád jsme si nenastínili ty důležité prvky, které jsou přímo „zplozeny“ z rytmu a tím je ornament, který nám zabírá převážnou většinu výtvarného umění. Dostává se do všech kategorií velice výrazně, ať už začneme od užitého umění, přes malířství a sochařství až po architekturu. Architektura sama, jako celek je rytmizovaná, takže o ní se také budeme muset ještě samostatně zmínit. Poslední zmínku si samozřejmě také zaslouží písmo, protože i to je důležitou částí našeho života a jeho část patří do ornamentálního umění.

⁵¹ Tyto sošky se nazývaly Venuše a souvisely s kultem matky, který byl v té době uctíván, bylo to období matriarchátu.

⁵² Vlnovky a spirály odpovídají zjednodušené symbolizaci živoucích vod, řek, moří, jezer a také deště. Logicky nám z toho vyplývá, že v zemědělských oblastech byl kult vody, který byl potřebný pro samotné zemědělství, pro dobrou úrodu.

5 Ornamet

Zamysleme se, co se nám pod pojmem ornamet vybaví. Nejenom, že nám evokuje zdobnost, krásu, estetiku, ale také jednoduchost, lineárnost a dekorativnost. Ano, všechny tyto „evokace“ ornamet samozřejmě obsahuje. Zapomínáme však, že jeho hlavní princip, ale spočívá v něčem jiném, abychom mohli ornamet vůbec vystavět, potřebujeme k tomu rytmus, ten udělá z ornamentu rytmizovaný prvek, který se pak může ornamet vůbec nazývat. Jednoduchý ornamet je vůbec nejstarší znázornění rytmu, protože rytmy akustické se neměli jak dochovat i když víme, že ty byly vytvářeny podstatně dříve, avšak nebyly bohužel nezaznamenatelné. Pro lepší přiblížení ornamentu, si uvedeme pár slovníkových definic.

„Ornamet (lat.) - v širším slova smyslu jakákoli dekorace členící zeď, vyplňující plochu, zdobící nějaký předmět; v užším smyslu druh výzdoby, jednotlivý motiv nebo celý systém určitého výzdobného typu (ornamentika) dekorující architekturu, produkt umění, uměleckého řemesla, n. průmyslu. Podle původu a povahy výzdobných prvků členíme ornamet na geometrický, rostlin, živočišný a figurální. Pro každý umělecký sloh jsou charakteristické určité ornamentální prvky a jejich formální zobrazení.“⁵³

„Ornamet (z lat.), širším slova smyslu součást výzdobných a přízdobných soustav. Ornamet je vždy závislý na svém nositeli; člení, vyplňuje a zdobí plochy plasticky (např. kování na dveřích), plošně malbou (výzdoba knihy) a vykládáním (intarzie, inkrustace apod.). Vyskytuje se ve všech druzích umění zejm. v architektuře a v užitém umění, kde se široce uplatnil již v pravěku. Vznik a vývoj ornamentu souvisí s lidskou touhou po ozdobě se smyslem pro řád i výskytem prvních symbolických znaků. V užším smyslu je ornamet určitý druh výzdoby. Plochu tvoří pozadí ornamentu, ten je pak motivem, figurou, prvkem. Z těchto motivů se skládají obrazce, vzorce jednoduché n. Kombinující několik motivů, dále pravidelné řady a opakované skupiny (viz. rapport).“⁵⁴

⁵³ TROJAN, R. – MRÁZ, B. Malý slovník výtvarného umění, str. 141.

⁵⁴ BLAŽÍČEK, O. J. – KROPÁČEK, J. Slovník pojmů z dějin umění, str. 149.

„Ornament (lat. ornare – zdobit); na rozdíl od dekorace, kterou se míní zdobný systém jako celek, označuje ornament jednotlivý zdobný prvek. Může být vytvořen rostlinnými, zvířecími, figurálními n. geometrickými motivy. V raných kulturách měly ornamenty symbolický charakter, v antice a západoevropském umění se užívaly především v souvislosti se sloupovými řády (pro hlavice a vlysy) a uměleckým řemeslem. K nejznámějším ornamentům patří akant, chrupavčitý ornament, meandr, palmeta, rokaj a zavíjený ornament. Soubor ornamentů používaných v urč. uměleckém okruhu se označuje jako ornamentika.“⁵⁵

Ornament je grafická realizace rytmizovaného dekoru, můžeme také říct, že to je grafická symbolizace rytmu. Při podrobném náhledu by se mohlo také říci, že jsou to prvky nebo články, které jsou propojeny vzájemnou rytmitou, symetrií, cykličností a řádem. Při spořádání těchto forem mohou vytvářet lineární, plošné a plastické ornamentální systémy. Nesmíme zapomenout symetrické, duální a kontrastní opakování často abstraktních motivů nebo stylizovaných prvků.

Definice ornamentu se dá pojmut z více hledisek, zdůrazněme však, že hlavní roli tam opět hraje rytmus, který je však převeden do grafické formy. Ornament je tak váže s lidstvem, že od jeho počátku, kdy ho začali pravěcí lovci zobrazovat, ušel velkou proměnou, ale ve svém základu se vůbec nezměnil. S každým uměleckým slohem, s každou novou etapou se pozměnil, rozčlenil se do mnoha kategorií, které si zde podrobněji přiblížíme. Nejdříve si však ornament rozebereme do podrobně a přiblížíme si základní pojmy, které se vážou k samotnému ornamentu a jeho výstavbě.

5.1 Základní pojmy ornamentu

Základní pojmy ve vztahu k ornamentu: Podíváme se na samotný ornament v jeho celistvosti a pokusíme si určit jeho důležité pojmy, které s ním souvisejí – prvek, motiv a článek.

Prvek – je to důležitá část motivu. Můžeme říci, že to je vlastně redukovaný obraz jednoho předmětu, jedné věci, jednoho motivu. Je jeho elementární jednotkou.

⁵⁵ BERNHARD, M. Universální lexikon umění, 343.

Motiv – je to celkový obraz předmětu nebo soustava prvků. Je východiskem nejen ornamentu, ale i celého výtvarného umění. Je vždy vázán na určitý předmět, materiál, provedení, na konkrétní místo.

Článek – je úzce propojen s architekturou, každý předmět se však skládá z článků, hlavně ty trojrozměrné. I ornament jako celek se skládá z článků. Pojem článek si blíže specifikujeme až s pojmem architektury.

Podíváme se také na důležité pojmy, které se vážou s vnitřním i vnější stavbou ve vztahu k ornamentu a jeho výslednou podobou – struktura, textura, fraktura a forma.

Struktura – je to vnitřní uspořádání, složení prvků v systému. Je to soustava, složení, jako př. můžeme uvést vnitřní strukturu dřeva, ta se vyznačuje její kvalitou, hustotou tvrdostí, kompaktností, to samé můžeme uvést u kteréhokoliv vlysu, který je vytesaný z mramoru nebo vyřezaný ze dřeva.

Textura – je součástí struktury, ale není to její vnitřní část, je to spíše část vnější, tudíž povrchová. Textura dřeva jsou letokruhy a její povrchové vlastnosti mohou být mat, lesk, barva, zrnitost aj.

Fraktura – „je z výtvarného hlediska záznam po zásahu rukou nebo nástrojem, je to stopa po opracování, čili to co dává výtvarník materiálu „zvnějšku“. Frakturu můžeme chápat také jako osobitý rukopis.“⁵⁶

Forma – je vnější výsledná podoba realizované představy umělce, která vyjadřuje svým vzezřením pojetí, myšlenku, uměleckou podstatu samotného díla.

Pro vznik jak jednoduchého ornamentu, tak složitějšího ornamentálního systému jsou stejné základní výtvarné prvky, díky kterým vytváříme ornament. Používáme je k jeho výstavbě, pro jeho tvarovou různost. S těmito základními prvky pracujeme nejenom při tvorbě ornamentu, ale v celém výtvarném umění, protože jsou shodné pro všechny jeho oblasti. Ornament tvoříme pomocí bodů, linií, ploch a prostoru.

⁵⁶ ELIŠKA, J. Ornament a dekor, str. 7.

Bod - je základní výtvarný prvek pomocí něhož se ve výtvarném umění vyjadřujeme. Znázorňuje se různě, podle toho, jakou výtvarnou technikou postupuje. Vzniká jako záznam zásahu do materiálu, stopa pracovního nástroje – štětce, dláta, tužky, rydla aj., vryp, otisk ruky v měkkém, mokřém materiálu atp. Některé umělecké malířské směry např. pointilismus⁵⁷ si na bodě založili celý svůj výtvarný projev. Můžeme zde také zmínit např. vypichovanou keramiku, která byla zdobena vpichy pomocí kostěných kolíků.

Linie⁵⁸ - teoreticky vzniká, jako soustava sobě přilehlých bodů. Prakticky je to záznam pohybu ruky nebo nástroje rukou vedeného v určitém materiálu. Je základní prvek techniky kresby, dále nám také umožňuje realizovat tvar, objem, iluzi prostoru a světla, obrys a konturu. Je tvarově nekonečně variabilní a také vymezuje hranice jiných ploch. Linie rozdělujeme podle jejich pohyby na přímé a křivé linie. Přímé linie jsou přímky, úsečky, skupiny více úseček, paprsky – šikmé, lomené, svislé, kolmé a mn.d. Křivé linie jsou křivky, vlnovky, elipsy, spirály aj. V ornamentu se velice uplatňuje, můžeme ji zaznamenat jako linku, pruh, pás. Může být lomená, zvlněná, zatočená, spirálová a mn.d. variant.

„Plocha – vzniká rozvedením linie do dvou rozměrů /v kresbě, malbě, grafice/ a do tří rozměrů /ve sochařství a plastice/.“⁵⁹

Prostor – je ve výtvarné činnosti trojrozměrné prostředí, je to základní místo, pro architekturu a sochařství. Pro malbu, grafiku a kresbu je prostor jenom iluze, kterou se snaží vyvolat pomocí lineární perspektivy, která může být ještě k tomu podpořena světelným kontrastem i barevným kontrastem. V ornamentu bývá prostor spíše potlačován do pozadí, bývá plošný. Ornament se spíše přizpůsobuje podkladu, spíše je prostor znázornění skladbou ornamentu.

Perspektiva – je metoda trojrozměrného prostoru v ploše. V dílech by mělo být dosaženo iluze prostoru, v němž se rozměry směrem v dálce zmenšují a rovnoběžky se

⁵⁷ Pointilismus – (z franc. point = bod, tečka) malířský směr v osmdesátých letech 19. stol. Užívajících barevných bodů, které splývají v barevnou plochu až v oku diváka. Přitom vzniklý v oku pozorovatele dojem plochy doplňkové barvy a celý obraz začíná barevně vibrovat. Největšími představiteli byli G. Seurat a P. Signac. Tento směr bývá často označován také jako postimpresionismus, neoimpresionismus nebo divizionismus.

⁵⁸ Linie (z lat. linea = čára).

⁵⁹ ELIŠKA, J. Ornament a dekor, str. 8.

sbíhají na horizontu. Perspektiva je v ornamentu spíše nežádoucí, pokud je znázorněna lineárně nebo plošně, pak ale není iluzivní. Perspektiva je maximálně znázorněna beziluzorně a abstraktně.

Ornament je vystavěný spíše tak, aby podtrhl jiné prvky. Zásady a principy pro samotnou výstavbu ornamentu nám ukazují, díky čemu se ornament stává výjimečný v dekorativní sféře: rytmus, symetrie, proporce, kontrast, kompozice, stylizace, fantazie, barva a symbolika dekoru.

Rytmus – Jeden z prvních principů ornamentu je rytmus. Bez rytmu ornament neexistuje. Jak již zde bylo několikrát řečeno, rytmus je jeden z hlavních stavitelů ornamentu, který už vypořádal člověk v pravěku, díky neustále se opakujícím a obnovujícím projevům, které ovládali náš svět a jeho samého. Do dnešního dne se na tom nic nezměnilo. Rytmus sám prostupuje skrze nás, jako dříve prostupoval skrze první pravěké lidi, které znázornili rytmus. Pro přehlednost si můžeme uvést pár ukázek, kde spolehlivě rytmicitu nepřehlédnete:

1. prvky jsou stroze, mechanicky, pravidelně až přísně rozmístěny za sebou.
2. prvky jsou volnější, jak v kresbě, tak v rytmu. Může to působit barvitějším dojmem.
3. prvky se objevují ve svých obměnách – velikost, tvar, ale může být i jejich kombinace, které vizuálně obohacují celý pás.
4. bohatost a výraznost rytmu se projevuje i díky rychlosti a frekvenci střídání prvků.
5. pásový ornamenty tvoříme i díky rytmicky zpracované linii – klikatce, vlnovce, křivce aj.

Symetrie – jak již zde bylo několikrát zmíněno, je silně spjatá s rytmem, tudíž se logicky musí i v ornamentu projevit. Je stejně starým projevem jako rytmus, protože ho doprovází. V ornamentech máme trojí symetrii a to podle jedné osy, dvou os (v různých úhlech) a podle více os (v různých kombinacích). Dále můžeme symetrii dělit na pravou (prvky jsou zrcadlově nebo totožně seřazeny k ose), posloupnou (prvky jsou vzájemně na ose posunuty) anebo na obrácenou (prvky jsou symetricky, ale obráceně seřazeny ke stejné

ose). Jednotlivé druhy se mohou vzájemně kombinovat. To nám dává nekonečnou řadu možností, grafických znázornění ornamentů. Pozor, musíme mít na paměti, aby se všude objevoval rytmus! V některých obdobích (např. baroko) se začal objevovat asymetrický⁶⁰ ornament, který i když byl nevyvážený, nesouměrný byl zasazen do architektury a jiných výtvarných odvětví tak, že vůbec nepůsobil disproporčně. Baroko se vymezovalo svojí záměrnou disproporcí.

Proporce – jsou to vzájemné vztahy, poměry a vazby tvarů a jejich velikostí. V dějinách výtvarného umění byly doby, kdy proporční vztahy byly vyjádřeny proporčními kánony, které měli dosáhnout harmonie děl. V ornamentu proporce nehrají takovou roli. Reálnou proporcí skoro nikdy v ornamentu nevidíme. Uzpůsobujeme si jí, tvary volíme, jaké chceme. Spíše, abychom dodrželi jiné prvky, které dělají ornament harmonickým a rytmickým. Proporcí v ornamentech dělíme na dva základní typy a to proporcí reálnou (respektujeme všechny tvarové proporční zobrazení – objem a prostor) a dekorativní (je nezávislá na skutečnosti, dává umělci volnou ruku, může si jí uzpůsobovat jak se mu líbí).

Kontrast - je také velmi důležitý ve vztahu s rytmem. Je silně spojený s dualitou, jak již víme. Protiklad, protipól je dynamický prvek, který se používá nejen ve výtvarném umění ale ve všech druzích umění. V dekorativní sféře ho používáme při vyjádření vztahu prvků, které mají rozdílnou velikost, barvu, tvar, strukturu, texturu. Vyjadřujeme jím i odlišnost materiálu, vlastnosti materiálu a kombinací všech těchto vyjmenovaných prvků. Kompozice – je uspořádání složek ve výtvarném díle, rozložení tvarů, linií, ploch a objemů ve výtvarném prostoru. V každém výtvarném období se kompozice měnila ať už od přísné strohé, přes harmonickou, trojúhelníkovou až po dramatickou.

V dekoracích jí lze rozdělit převážně takto:

1) linie, pásy, řady (prvky jsou rytmicky řazeny v horizontálních, vertikálních, šikmých n. spirálových směrech)

⁶⁰Někdy záměrné vybočení z rytmu, pokud není trvalé, tak působí spíše jako příjemná změna, než porušení přísného kánonu. Pravidelný rytmus, jak známo na nás uspává, malé vybočení z rytmu, nás „oživí“.

2) kompoziční plošná řešení (bordura, centrální kompozice, medailon a kartuš, raport, síťová kompozice, plocha vytvořená skládáním, arabeska, rozvilnina, úponkový motiv)

3) plastická trojrozměrná kompozice (nejvíce se uplatňují v architektuře a v tkaninách, můžou být klidné, rušné anebo dynamické).

Stylizace – přetváření obsahové informace plně podstatných znaků do nové, která si vytváří nový motiv. V ornamentech se stylizace objevuje od jeho začátku, jak v gotice, lidovém umění, umění Art Nouveau až po geometrizaci a abstrakci. V ornamentu nejsou běžné popisné formy, volí se spíše méně popisné, více abstraktní. Při stylizaci uplatňujeme fantazii, originalitu, představivost a nápaditost autora.

Fantazie – jak již bylo řečeno je důležitá při stylizaci, redukci obrazů a představivosti a inovaci ornamentů v novější.

Barva – o barvách by se dalo říct velké množství je to důležitá složka výtvarného umění a myslíme si, že na barvu by si zasloužila větší prostor, než jí můžeme dát. Proto jí jen zmiňujeme, protože se tu nedá vylicit tak rozsáhlým způsobem, jak by bylo třeba.

Symbolika dekoru – se vyvíjela již od počátku, kdy byl stvořen ornament, symboly byly většinou zjednodušené abstraktizované předměty, které pravěcí lidé viděli kolem sebe. Dostali se pro svojí magičnost, duchovnost na předměty, které byly důležité. Předměty se předávali dál, význam zobrazených ornamentů se měnil, přizpůsoboval a ustálil. Dnes existuje veliké množství symbolů, které lidstvo používalo, používá.

5.2 Rozdělení ornamentů

Ornamenty se též dělí podle jejich zobrazení a příslušnosti k námětům a jejich zdrojům. Díky dnešní ornamentové stálosti se můžeme dělit takto:

A) ornamenty figurativní – předmětové:

1) zvířecí (zoomorfní⁶¹, teriomorfní⁶²)

2) rostlinný (vegetabilní)

3) věcný, předmětný

4) figurální (antropomorfní⁶³)

B) ornamenty abstraktní:

1) geometricky abstraktní

2) stylizovaný z figurativního základy

3) technický odvozený z architektury

4) znakový

Výtvarné umění je celé prostoupeno ornamenty, přiblížíme si je v každém z nich. Nejvíce se vyskytují v architektuře a užitém umění. Jejich zdobnost je přímo vytvořená jim na míru. Můžeme je vidět i v sochařství, ale spíše v tom vázaném na architekturu. Malířství je využívá spíše jen jako alternativu, námětů a motivů má velké množství, proto musíme chápat, že se jich zas až tolik nedotklo.

5.3 Ornamet v umění

Architektura

Architektura je ornamenty přímo poseta, je její důležitou součástí.

⁶¹ Zoomorfní – zvířecí ornament.

⁶² Teriomorfní – výtvarný umění; zvěrný.

⁶³ Antropomorfní – napodobující schematicky tvary lidské postavy.

„Oživuje povrch, zvýrazňuje určité části konstrukce a celkově zatraktivňuje stavbu. V některých slozích a stylech byl bohatě rozvíjen (rokoko), v jiných byl odmítán (funkcionalismus). V dějinách architektury vzniklo obrovské množství dekorativních motivů, od antropomorfních a zoomorfních forem přes rostlinné tvary až po různé druhy geometrických, ryze abstraktních designů. Dekorativním účelům slouží také některé architektonické články, například štíty (ať už v době frontonů nebo různě tvarované), a dokonce i jednoduché variance v struktuře materiálu.“⁶⁴

Pokud bychom se vzdali zdobných prvků v architektuře, tak si myslíme, že by zůstalo málo staveb, které by se nám líbili. Zdobnost budov, které denně vidáme okolo nás je pro nás přirozená. Celé staletí se s ornamentikou na stavbách počítalo. Vniklo nepřehledné množství architektonických prvků/článků, které stavby zušlechťují.

„Architektonické články mohou být jak dekorativní, tak funkční a v mnoha případech je jejich primární úlohou vytvářet estetický dojem. Křížová kytky dokončují jiný článek a různé typy konzol zdánlivě podpirají výrazné prvky, ačkoli skutečná konstrukční stabilita je obvykle zajištěna jinými způsoby. Architektonické články mohou být také použity čistě dekorativními způsoby. Ostatně frontony, s nimiž se tak často setkáváme nad okny a dveřmi, nejsou nic jiného než původní střešní štíty staveb.“⁶⁵

Díky ornamentice můžeme rozeznat stavební styl či sloh, ve které byla stavba postavena. Ornamenty můžeme obdivovat několik desetiletí, staletí, tisíciletí, především díky poctivé práci, která vše dělala až s neuvěřitelnou pílí a umem. Vyjmenujme si zdobné prvky, které se výrazně podílejí na vytváření architektonických slohů (pro jejich četnost a naši povahu práce není dostatečný prostor, na definování každého prvku, každý z prvků je možné si dohledat v jakémkoli lexikonu či slovníku výtvarného umění). Pro jejich přehlednost je můžeme rozřadit na části.

1) Lidská postava – motiv lidské postavy, antropomorfní motiv, který se může též pojit se zoomorfními motivy. Bývají často absurdní, groteskní, bizarní. Můžou se

⁶⁴ CRAGOE, C. D. Abeceda architektury, str. 228.

⁶⁵ CRAGOE, C. D. Abeceda architektury, str. 240.

používat jak na náboženských tak světských stavbách. Bývají místo sloupů, plní často úlohu architektonického článku. Můžeme si jich pár vyjmenovat: karyatida, amorek, hlavová ukončení, herma, atlas aj.

2) Zvířecí formy – zoomorfní, zvířecí formy jsou též architektonické články, které se mohou pojit s jinými motivy. Nejběžnější jsou groteskní znázornění, ale v různých slozích můžeme najít i realistická znázornění, jak bájných tak i běžných zvířat např.: bukranon, zobáková hlava, patky sloupů jak tlapky s drápy, groteska, sfinga, gryf, chrlič a mn.d.

3) Listoví – toto je velice používaný dekorativní motiv, který se uplatňuje snad v každé době. Objevuje se na hlavicích např. korintská hlavička, a jiných architektonických prvcích. Znázorňují se listy, úponky a rozviliny. Motivy mohou být naturalistické, stylizované až dosti abstraktní a strohé. Uvádíme pár příkladů: akantový list, krab a bobule, plochy listoví např. na pilastrech a jiných plochách, naturalistické listoví, arabeska atp.

4) Květinové vzory – motivem jsou přímo květiny. Opět neexistuje období, které by je neznázorňovalo ať už ve formě realistické, stylizované nebo geometrické. Květiny můžeme kombinovat s mnoha motivy, především s jinými rostlinnými jako jsou listy, ovoce. Jako zdobné prvky z nich jsou vytvářeny věnce, festony a girlandy. Jiné vzory např.: antemion, rozeta, fleur de lys, bobule.

5) Geometrické vzory – jsou to první tvary, které byly vytvářeny v pravěku. Uplatňují se tvary všech druhů od linií po čtverce, kruhy, kříže, všechny, které jsou základem ornamentiky. Geometrické vzory byly oblíbené v každém slohu, díky své obrovské variabilitě. Daly se skládat, vytvářet nekonečné řady, dávat do pásů, dají se jím pokrýt velké plochy, spojit se s jinými tvary. Můžeme uvést třeba pilovitý vzor, meandr, vejcovce, guilloche (pletenec), mozaikové vzory a další.

6) Římsy – je to plynulý, vodorovný pás, také i trojrozměrný, který ukončoval budovu nebo její článek. Také se používaly ve všech architektonických obdobích. Římsy mohou mít různý tvar, jako jsou oblounové, konzolové, obloučkové římsy. Pro její zdobení se může použít téměř vše, nejobvyklejší jsou pásové ornamenty. Uvedeme příklady: modillion, perlovcová římsa, vejcová římsa, zkosení, hlavička a patka.

7) Dekorativní objekty – jsou to zobrazení neživých věcí, jako jsou zbraně (luky, šípy, oštěpy), vázy, urny a obelisky. Mnohé objekty měly alegorický či symbolický význam. Často se také spojovali s jinými vzory. Do této kategorie patří třeba: kartuš, vybižený ornament, obelisk, urna, heraldické motivy a další. 8) Architektonické prvky spojené přímo s architekturou – kordon, konzola, fronton, baldachýn (canopa), mikroarchitektura a jiné.

5.4 Užité umění

Užité umění, někdy nazývané jako umění aplikované nebo dekorativní používá na zdobení svých výrobků od jednoduchých tvarů po velice složité ornamentální systémy. Ornamenty jsou vyřezávané, vytepané, vyšité, vymodelované z drahých kovů, vykované, vyrobené z keramiky, vytesané, odlité na zvonech, na krajkách vypalčované, vyfouklé ze skla, namalované na porcelánu, dřevě, vydělané na kůži, tkané a protkávané a mnohými jinými způsoby zhotoveny.

Každá doba měla své používané ornamenty např. Egyptský, řecký, římský, byzantský, maursko-arabský, románský, gotický, renesanční, barokní, rokokový, empírový, biedermeierský, secesní a jiné.

5.5 Sochařství

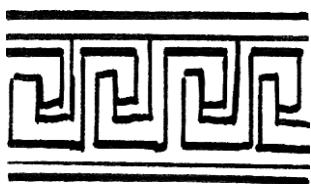
Sochařství čistou ornamentikou zrovna nevyniká. Dalo by se říci, že všechny články architektury - vlysy, římsy, pásy, hlavice a patky jsou ornamenty, jsou sochařská díla, které si bohužel nikdo nevybaví pod pojmem sochařství. Samotné sochy, které jsou zdobeny ornamenty nacházíme spíše v pravěku a starověku. Pravěké fetiše, které mají na sobě vrypy, jednoduché lineární zářezy nebo sošky zvířat a venuší které jsou po bocích zdobený prvními ornamenty. Pokud se dostaneme do starověku, určitě nás nepřekvapí kultury, které k sochám přitěsávali písma, nebo je zdobili ornamenty. Ať už jsou to zpodobnění panovníků (socha sedícího Gudey v Mezotámii), stély či jiné sochy. V starověkém Řecku a Římě začali dbát na čistotu soch, které jen polychromovali, ale už do nich nic netesali. Avšak ornament zůstal na polychromovaných oděvech a jiných částech užitého umění a architektury.

5.6 Malířství

V malířství se ornament nezobrazuje tak často, jako v jiných výtvarných oborech. Spíše doplňuje náměty, tu a tam se objeví i v obraze, kde je dekor nutný např. v zátiší ubrus pod mísou s ovocem. Více se objeví na rámech obrazů, než-li jako samotném námětu. Samozřejmě že malba ornamentu převládá v užitém umění, kde je ornament jedním z hlavních zdobících prvků. V malbě se ornament objevuje až v dnešní době, kdy moderní umění zpětně objevuje krásy rytmus, jako našeho bazálního kódu v nás.

5.7 Ukázka ormanentů

Pro vizuální vnímání ornamentu zde uvedeme velmi malou část, z ornamentálních systémů.

Obrázek 1 - Meandr

Meandr – v antickém umění pásový ornament, nazvaný podle klikatě utvářené maloasijské říčky. Sestává se z pásu různě zavíjené, pravoúhle lámané linie, nebo za spirál na sebe vzájemně navazujících (běžící či přepadávající mořská vlna, také běžící pes). Spirálový meandr zdobí už předřeckou keramiku, v řeckém umění pak přichází meandr v několika variantách. Znova se objevil zvláště v tvorbě klasicismu a empíru.

Obrázek 2 - Pletenec

Pletenec – plošný geometrický ornament pravidelných průpletů zdobící pásy, tzv. nekonečný motiv. Pletenec je znám z Přední Asie od 3. tisíciletí, z římské antiky, ale zvláště příznačný je pro umění germánských národů a pro raný středověk; vyznívá v architektuře, uměleckých řemeslech i v knižní malbě románského umění. Průpletové motivy se vyskytují také v uměních Orientu a s příznačným pravidelným proděravěním ještě v evropském klasicistním kamenictví 18. stol. Druhem pletence je tzv. Provazec.

Palmeta – (ital.) vějířový, souměrně vyvinutý ornamentální motiv, rostlinného původu (palmový list), vyskytující se v ornamentálních soustavách od antiky (anthemion) až do 19. stol.

Obrázek 3 - Palmeta

Lilie – (franc. fleur de lys) – motiv lilie, heraldické znamení (Bourbonů), ale také obecný výzdobný prvek, v různé úpravě častý v textilním i jiném uměleckořemeslném použití v Evropě i v Orientě

Obrázek 4 - Lilie

5.8 Ornament a písmo

Písmo je jeden z dokonalých systémů, záznamů myšlenek a uchování dat a informací. Jak se ale dostalo až k ornamentu? Můžeme říci, že jsou si blíže, než bychom si mohli myslet. Písmo prodělalo dlouhý vývoj. Od obrázkového, přes ideogramy⁶⁶, hieroglyfy až po dnešní latinku, kterou je psaná tato práce. Nechceme se zde ale věnovat jeho vývoji, spíše jeho grafické podobě. Písmo samotné se skládá z grafických znaků – grafémů. Grafém je jednotka psaného jazyka, která je označena obrázkem. Grafém zahrnuje písmena abecedy, znak či piktogramy znakového písma, číslice, interpunkční a jiná znaménka. V písmu je také zastaven čas, jako v ornamentu. Díváme-li se na písmo, jako estetickou kvalitu, jako na shled grafémů, musíme vidět jeho rytmizovanou strukturu. Dokonce se vyvinula kaligrafie⁶⁷, která vůbec neřeší text, jako vypovídající hodnotu. Písmo se dřív tesalo do kamene, vyřezávalo do dřeva, vyškrabovalo do hliněných destiček, nebo malovalo či psalo. Od vynálezu knihtisku máme taky typografii, která nám zaštiťuje

⁶⁶ Ideogram – (z řec.), druh obrázkového znaku, jenž svým stylizovaným tvarem vyjadřuje její dobové (konvenční) představy o zobrazované části skutečnosti n. její vlastnosti vnímatelné smysly a zpravidla nese ještě další, hlubší smysl (např. prostý kruh n. doplněný o paprsky apod. zastupuje slunce, může symbolizovat teplo, světlo, den, rovněž božstvo vázané na slunce, v abstrakci také životadárnou sílu). Proto patří k základům tvorby ideografického písma, ornamentu, diagramů, piktogramických značek, kdysi i kaligramů (textů psaných n. typograficky upravených do symbolického n. jen dekorativního obrazce).

⁶⁷ Kaligrafie – (z řec. Kalos = krásný, grafein = psát) dekorativně pojaté písmo, které řeší text jako umělecky zpracovanou plochu (např. kaligrafické texty z koránu v Hagia Sofia v Istanbulu nebo japonské texty).

písmo tištěné. Dokonce se vyvinul i typografický ornament⁶⁸. Písmo můžeme v umělecké sféře využít i jinak než jen ke psaní. Grafém může být brán, jako ornament anebo jako samostatný nezávislý prvek, ze kterého se dají sestavovat koláže a jiná malířská díla či grafické obrazce a plastiky. Tímto směrem se vydal letrismus⁶⁹. U písmen můžeme využít celého jejich tvaru, ale také stínu, obrysové linie, křivek a různých typů abeced. I přes druhotnou estetickou funkci písma, máme krásné rytmické ornamenty, které jsou vytvořeny z všelijakých písmových typů a jiných typografických znamének a znaků.

6 Rytmus ve výtvarném umění (kromě ornamentu)

V předešlém textu jsme si ukázali, jak ornament ovládl umění. Klademe si však otázku, která nám musí být zřejmá: „Je rytmus zastavený jenom v ornamentu, nebo se vyskytuje ve výtvarném umění ještě někde jinde? Odpověď je jasná. Samozřejmě, že se vyskytuje nejenom v ornamentu. Je prostoupený celým výtvarným uměním, jen nám není tak zřejmý, jako to je v podobě ornamentu. Rytmitizovaná je celá výtvarná sféra. Víme, že se máme zabývat rytmem ve výtvarném umění, jak jsme si již uvedli, velkou měrou tam patří ornament, který se podepisuje ve všech výtvarných sférách, ale je tam i rytmus samotný. Ten se totiž vtělil do podstaty umění. Podíváme-li se na většinu uměleckých artefaktů, přijdou nám libé, krásné, příjemné. Líbí se nám, i když je námět abstraktní a nejsme si jistí, co znamená. I přesto můžeme říci, že se nám obraz líbí. Obraz je totiž rytmitizovaný, jsou v něm použity základní symbolonové typy – kontrast, symetrie, dualita anebo jiné z mnoha gém, se kterými jsme se již seznámili. Gémy společně s rytmem prostupují jak architekturu, tak i malířství, sochařství a užité umění. Většina uměleckých období, slohů s nimi pracuje a používá je v širokém spektru svého působení. Rytmus je v nás, obklopuje nás, ale je také protkán celou naší dobou i dobami dávno minulými. Pro strukturovanost naší práce se ještě zmíníme, ve kterém umění rytmus působí nejvíce a uvedeme také příklady rytmu v oborech výtvarných. Jak již bylo několikrát řečeno, rytmus

⁶⁸ Typografický ornament, soubory drobných ornamentálních motivů, pásů a linek, závislé na dobové ornamentice, užívané v tištěné knize při typografické úpravě stran, dělení kapitol, později členění časopisů, letáků, plakátů atp. K ryze ornamentálním prvkům se koncem 19. stol. připojily i drobné, dekorativně stylizované motivy figurální a krajinářské.

⁶⁹ Letrismus – (z franc. lettre – písmo) původně básnický směr z poloviny 20. stol. Využívající grafické podoby písmen, v 60. letech se rozvinul i ve výtvarné tvorbě. Obrazy jsou složeny z drobných ploch, které připomínají písmena a vytvářejí tajemné nápisy (např. H. Michaux, u nás J. Kolář).

můžeme charakterizovat jako opakující se ekvidistantní (zachovávající konstantní vzdálenost) kvality či entity.

6.1 Rytmus v architektuře

Myslíme si, že architektura je vhodný ukazatel této definice. Většina architektonických slohů je rytmitizována. Samotné rozčlenění budovy je geometrizované, architektonické prvky a články mají svůj řád. Řád se dodržuje v sloupových řadách, pilastrech, v rozloženích budov pomocí říms. Také i opakující se prvky, které dodržujeme na schodech, zábradlích, oknech, zdění apod. nám stále dokazují jeho souznění s lidskou kulturou. Dodržuje se dokonalá skladba, poměrnost hmot a článků. Pokud je stavba disharmonická, je i ta disharmoničnost tvořena podle pravidel. Dodržuje se též správná asymetričnost. Prohlédneme-li si svět kolem nás, může nás překvapit až nepřeborné množství úhlů, kterými se obklopujeme. Nemusí být ani tak ornamentizován, jako spíše rytmitizován. Rytmus ovládl celou architekturu, která se jím stále nechává ovládat. Jako příklad můžeme uvést kubistickou architekturu, Bauhaus a modernu.

6.2 Rytmus v soše

Sochařské umění je též z velké části ovládáno rytmem, který se přesunul do řádu. Řád je slohově podmíněný. Vyskytují se v něm pojmy jako harmonie, symetrie, kánon⁷⁰, proporce, rovnováha a podobné. Všechny souvisí s řádem a rytmem. Největší dokonalosti bylo dosaženo v antice, která kánon zavedla. Dále se pak proporční vyvážení propracovávala a zdokonalovala (renesance). Dokonalé vyvážení hmoty, které nám splývá v harmonické vyobrazení můžeme vidět u mnoha antických soch. Zmíněný rytmus je možné zaznamenat třeba i na drapériích, které byly vytesány „náhodně“ avšak vysoce rytmitizovány. Můžeme zmínit moderní sochaře, kteří se zajímali o kánon, harmonii a na jejich dílech se to zcela podepsalo, např. A. Rodin, A. Bourdelle, W. Lehmbruck, A. Maillol a mn. d.

⁷⁰ Kánon (řec., lat.), ve výtvarném umění slohově podmíněný řád proporcí, správné míry. Je to dokonalá úměrnost jednotlivých částí uměleckého díla a jejich vzájemných vztahů o jakou usilovala tvorba od antiky.

6.3 Rytmus v malířství

Podíváme-li se na výtvarné umění, uvidíme několik znaků rytmu. Je to hlavně kompozice⁷¹, která se nám udává rozložení obrazu. Byl vytvořen zlatý řez či brána harmonie. Rytmus, který je praktikovaný v obraze uvidíme spíše přeneseně v jeho harmoničnosti. Abstraktní znázornění rytmu a geometrizace, které byly zobrazovány v pravěké době nevydrželi a po dlouhá staletí se na ně zapomnělo. Abstrakce se začala objevovat až na začátku 20. stol., kdy se plně rozvinula a zapůsobila na mnoho umělců. Můžeme zde uvést jména, jako jsou V. Kandinskij, P. Klee, P. Mondrian aj. V dnešní době se těší velké popularitě.

6.3.1 Rytmus v užitém umění

Užité umění se asi nejvíce pojí s ornamentem. Můžeme říci, že též používáme kompozici, zlatý řez, kánon a jiné řády, které se nám pojí s určitým uměleckým řemeslem, ale stejně se nám v něm nejvíce bude objevovat ornamentální výzdoba. Užité umění je spojení všech předchozích uměleckých složek.

Rytmus se objevuje ve všech složkách výtvarného umění spíše přeneseně. Je přenesený díky mnoha symbolónovým typům, které se v nich uplatňují. Mnohé z nich jsou tak spjaté s rytmem, že s ním korelují. Je až úctyhodné jak se rytmus prolíná celým uměním, jak muzickým, tak nemuzickým.

⁷¹ Kompozice – (z lat. componere = skládat) výstavba uměleckého díla podle slohových a autorských kritérií. Kompozice u díla užívá geometrických obrazců plošných i prostorových, také horizontál, vertikál, diagonál, aby se co nejlépe navodil zamýšlený dojem (dynamičnost, klid, stoupání, klesání, statičnost, vyváženost, prostor aj.). Ke kompozičním prvkům v ploše se může přidat i kompozice barevná a světelná. Jedním z nejstarších kompozičních členění formátu je tzv. zlatý řez a brána harmonie.

7 Závěr

Hlavní záměrem práce bylo, přiblížit pojem rytmus ve výtvarném umění. Zdůraznit, že se v dnešní době stal velmi opomíjením vůči ostatním oblastem, kde se rytmus vyskytuje např. hudba, tanec, literatura aj. Kdežto v nás zůstal zakořeněný od doby pravěké. Práce dále obsahuje pojem rytmu, jeho definici i etymologický původ. Nahlédli jsme také do symboloniky, která z rytmu vychází a definovali si důležité pojmy, které jsme v práci používali, pro lepší orientaci v tématice. Museli jsme se též zaměřit na výtvarné umění jako celek, ale i zvlášť ve vztahu s rytmem.

V práci jsme několikrát zdůraznili, nedostatky ve světových i českých slovnících, který pojem „rytmus ve výtvarném umění“ nezařadili vůbec (nebo jen zcela sporadicky). Setkali jsme se také s nedostatečným slovníkovým heslem rytmus, který byl definován jen zpola, zapomnělo se na „odproštění“ se od pojmu rytmus spjatého s určitou oblastí, ve které vyniká. Citovali jsme lépe pojatou definici, která dává heslu zcela jiný rozměr. Touto prací bychom také chtěli upozornit na tyto nedostatky, ohledně slovníkových hesel.

Velmi podrobně jsme v práci nahlédli na rytmus, který je velice svázaný s lidskou kulturou. Přiblížili jsme si jeho vývoj a potřebu ho graficky znázornit. Z velké části jsme se věnovali pojmu ornament, který je grafickou realizací rytmu. Na jeho příkladech jsme si ukázali, jak se rytmus ve výtvarném umění (ornamentu) projevuje.

Cílem práce bylo také připomenout lidem, že rytmus je v nás, že je okolo nás a že jím postupujeme, neměli bychom na něj zapomínat. Víme, že se podle něj řídíme už od narození, ale nejsme schopni si ho uvědomit. Právě proto opomíjíme i to výtvarné umění, které i když se mezi námi vyskytuje nejhojněji, že všech oblastí (kromě té biologické, s tou se rodíme), které rytmus zaštiťuje nejvíce.

Toto téma bakalářské práce by si zasloužilo hlubší prozkoumání z hlediska symboloniky nebo samotného výtvarného umění, proto bychom dále doporučili se zaměřit na samotné části výtvarného umění a blíže se zaměřit na rytmus a jeho důraz v každé oblasti. Chtěli bychom také poukázat na nutnost publikací, které by se zaměřovali na pojem výtvarného umění, na kterém se podílí rytmus.

8 Seznam použitých zkratk a symbolů

apod. – a podobně	stol. – století
arch. – architektonický	str. – strana
atp. – a tak podobě	tis. – tisková
cca. – cirka, přibližně	tzv. – takzvaně
fr. – francouzsky	urč. – určitý
ital. – italsky	vl. – vlastní
jaz. – jazykově	zejm. – zejména
jednotl. – jednotlivě	z franc. – z francouzštiny
kupř. – kupříkladu	z lat. – z latiny
lat. – latinsky	z řeč. – z řečtiny
malíř. – malířské	
mn. d. – mnoho dalších	
mod. – moderní	
n. – nebo	
něj. – nějaké	
popř. – popřípadě	
př. – příklad	
př. Kr. – před Kristem	
řec. – řecky	

9 Seznam literatury a použitých zdrojů

BAUER, A. *Lexikon výtvarného umění*. 1. vyd. Olomouc: FIN, 1996. 228 s. ISBN 80-7182-023-7

BERNHARD, M. *Universální lexikon umění*. 1. vyd. Praha: Grafoprint – Neubert, 1996. 491 s. ISBN 80-85785-46-3

BLAŽÍČEK, O. J. – KROPÁČEK, J. *Slovník pojmů z dějin umění*. 1. vyd. Praha: Odeon, 1991. 246 s. ISBN 80-207-0246-6

Brockhaus : die Enzyklopädie in vierundzwanzig Bände. 1. vyd. Leipzig: Brockhaus, 1988. 752 s. ISBN 3-7653-3118-X

CRAGOE, C. D. *Abeceda architektury*. 1.vyd. Praha: Slovart, 2008. 256 s. ISBN 978-80-7391-074-7

ELIŠKA, J. *Ornament a dekor*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1985. 73 s.

GOMBICH, E.H. *Ornament und Kunst*. 1.vyd. Stuttgart: Klett – Cotta, 1982. 420 s. ISBN 3-608-76156-X

LANDER, R. – REMEŠOVÁ, V. *Architektura, nábytek, ornament a oděv na jevišti*. 1.vyd. Praha: Orbis, 1957. 150 s.

Malá encyklopedie Universum. 1.vyd. Praha: Knižní klub, 2009. 479 s. ISBN 978-80-242-2379-7

MRÁZ, B. *Dějiny výtvarné kultury*. 1. 3. vyd. Praha: IDEA, 1998. 183 s. ISBN 80-85970-23-6

Masarykův slovník naučný. 1.vyd. Praha: Československý kompas, 1932. 1132 s.

NUSKA, B. *Tvar jako derivace rytmu*. In. Tvar. Liberec: Scholé filosofia, 1997, s. 5-23

NUSKA, B. *Co je rytmus*. In. Čas a doba. Liberec: Scholé filosofia, 1999, 1.vyd., s. 3-25.

NUSKA, B. *Současný stav vývoje symboloniky*. In. Horizonty vědění. Liberec: Scholé filosofia, 1999, 1. vyd. s. 31-41

NUSKA, B. *Prekurze a anticipace symboloniky*. In. Otázka a odpověď. Liberec: Scholé filosofia, 2002, 1. vyd. s. 173-189

NUSKA, B. *Synestézie z hlediska symboloniky*. In. Filosofická skepse. Liberec: Scholé filosofia, 2003, 1. vyd., s. 166–204.

ODEHNALOVÁ, A. *Vybrané kapitoly z dějin kultury*. 1. vyd. Brno: Akademické nakl. CERM, 1997. 212 s. ISBN 80-7204-058-8

Ottův slovník naučný nové doby. 1. vyd. Praha: Argo: Paseka, 2002. 1441 s. ISBN 80-7185-057-8

PIJOAN, J. *Dějiny umění / 1.díl*. 2. vyd. Praha: Odeon, 1982. 334 s.

PROKOP, V. *Kapitoly z dějin výtvarného umění*. 1. vyd. Sokolov: O.K.- Soft, 2005. 70 s.

Schülerduden: Kunst. 2. Vyd. Mannheim: Leipzig: Dudenverlag, 2000. 427 s. ISBN 3-411-05942-7

Slovník cizích slov. 2. dopl. vyd. Praha: Encyklopedický dům, 1996. 366 s. ISBN 80-901647-8-1

STAFFORD, M. –WARE, D. *An Illustrated Dictionary of Ornament*. 1. vyd. London: George Allen and Unwin Ltd, 1974. 246 s.

TROJAN, R. – MRÁZ, B. *Malý slovník výtvarného umění*. 2. vyd. Praha: Fortuna, 1996. 236 s. ISBN 80-7168-329-9